

Ženski likovi Augusta Šenoe kao predodžba idealne žene 19. stoljeća

Malić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:830681>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za noviju hrvatsku književnost

**ŽENSKI LIKOVI U DJELIMA AUGUSTA ŠENOE KAO PREDODŽBA
IDEALNE ŽENE 19. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Valentina Malić

Zagreb, lipanj 2022.

Mentor:

doc. dr. sc. Lana Molvarec

ZAHVALA

Zahvaljujem se svom dečku Nikoli na neizmjerne podršci, strpljenju i razumijevanju koje mi iskazuje od srednjoškolskog doba do ovoga trenutka. Hvala mu što vjeruje u mene kad i sama sumnjam te što je sve fakultetske muke sa mnom stički podnio. Zahvaljujem se njegovoj obitelji, a najviše mami Boženki što me ohrabruje, voli i prihvaća te što svojim primjerom pokazuje svima nama, da jedna žena može sve! Hvala Vam na tome. Hvala mojim prijateljicama i prijateljima uz koje sam izrasla u snažnu, upornu i odvažnu osobu. Zahvaljujem se kumi Sanji i susjedi Nadi što su uvijek vjerovale u mene i bile podrška kroz moje odrastanje.

Najviše se zahvaljujem profesorici doc.dr.sc. Lani Molvarec na nesebičnom dijeljenju znanja, volji, trudu i vremenu uloženom u ovaj diplomski rad. Također, hvala Vam na svom razumijevanju i savjetima koji su mi pomogli da ovaj diplomski rad ugleda svjetlo dana u baš ovom izdanju. Hvala Vam!

Veliko Hvala mojim odgajateljicama; Jeleni Budiši koja je poticala moju ljubav prema književnosti i Ivi Kelemen jer me je naučila onome najvažnijemu da je na kraju dana važno biti dobar čovjek. Iznimno se zahvaljujem Martini Mladić, na svemu, a prije svega jer je velik prijatelj djeci (i meni iako više nisam dijete).

Najveće hvala, mojoj nećakinji Viktoriji koja tek treba naučiti čitati. Hvala joj što mi svojom dječjom jednostavnošću i veseljem daje snagu i uljepšava život. Veliko hvala baki Lovorki i djedu Stjepanu što su mi olakšali studiranje brinući se za naše malo čudo!

I na kraju, ovaj rad posvećujem najboljoj i najtoplijoj osobi koju sam poznavala, svojoj baki Ani. Znam da se veseliš na nekom drugom mjestu.

Baka uspjela sam!

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Kulturno-povijesni i književni kontekst.....	2
2.1.	Hrvatski narodni preporod i ilirski pokret.....	2
2.2.	Protorealizam ili Šenoino doba	3
3.	Prava i položaj žena u društvu za vrijeme 19.stoljeća	5
3.1.	Položaj žena u Hrvatskoj u vrijeme 19. stoljeća.....	5
3.2.	Položaj žena u svijetu za vrijeme 19. stoljeća	7
3.3.	Stvarna hrvatska čitateljica 19. stoljeća	8
4.	Život i djelo Augusta Šenoe	10
4.1.	Programatski članak Augusta Šenoe <i>Naša književnost</i>	11
5.	Žanrovska i poetička obilježja: <i>Zlatarova zlata, Branke i Prijana Lovre</i>	14
6.	Analiza ženskih likova u djelima Augusta Šenoe kao predodžba idealne žene 19.stoljeća	16
6.1.	<i>Zlatarovo zlato</i> : lik pobožne starice (Magda)	18
6.2.	<i>Zlatarovo zlato</i> : lik anđela u kući (Dora).....	20
6.3.	<i>Femme fragile</i> : Marta Gregorijanec	24
6.4.	<i>Branka</i> : lik učiteljice (Branka)	26
6.5.	<i>Branka</i> : lik prostodušne djevojke (Hermina)	32
6.6.	<i>Branka</i> : lik brižne „babice“.....	35
6.7.	<i>Branka</i> : likovi poštenih Jalševčanki (mesarica i načelnikovica)	37
6.8.	Šenoine antijunakinje: Belizarova majka.....	39
6.9.	Šenoine antijunakinje: gospođa Šilić	40
6.10.	Šenoine antijunakinje: Klara Grubar-Ungnad.....	41
6.11.	<i>Prijan Lovro</i> : Udovica, Malvina i Minka	44
6.12.	<i>Prijan Lovro</i> : pozitivni ženski likovi (majka, sestra i Anđelija).....	49
7.	Zaključak.....	52
8.	Literatura	56

9. Prilozi.....	59
Sažetak.....	60
Summary.....	61

1. Uvod

Tema ovoga diplomskog rada bit će oblikovanje ženskih književnih likova jednog od najvećih književnika hrvatske književnosti druge polovice 19. stoljeća, Augusta Šenoa. Točnije, bit će riječi o moralno-didaktičnoj ulozi njegovih junakinja. Vjerujemo da su njegove književne junakinje, među ostalim, trebale poslužiti kao šablona ili primjer mladim djevojkama kako bi se trebalo ponašati. Isticale su se vrline koje je onovremeni sustav moći smatrao poželjnima. Kroz našu analizu likova želimo prikazati sliku žene kakvom ju je zamislio Šenoa, ali i onovremena čitalačka publika. Drugim riječima, stvarao je književnost koja bi mladom naraštaju trebala biti uzor, a stariji naraštaji će takvu književnost lako prihvatiti kao istinu jer slijedi tadašnju društveno-političku svakodnevicu i patrijarhalni ustroj u društvu. Uvelike se, u teoretskom dijelu, naš rad oslanja na djelo Dinka Župana *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)* u kojem je temeljito prikazao djevojkju i ženu 19. stoljeća.

S druge strane, u analizi djela pokušat ćemo iscrpno prikazati književne junakinje i što detaljnije analizirati poželjne i nepoželjne osobine, ali u skladu s normama onoga vremena. Pri tome ćemo upućivati na analize i stavove koje je iznio Krešimir Nemeć, a zatim i drugi povjesničari i teoretičari hrvatske književnosti poput: Prosperova Novaka, Frangeša i Živančevića. Dakle, kroz kulturno-povijesnu sferu želimo prikazati ondašnje žene, književne junakinje i društvenu klimu, odnosno kako je žena doživljena u stvarnosti, a kako u književnosti. Tema i ideja o pisanju rada ovakve tematike potaknuta je znatiželjom i ljubavlju prema novijoj hrvatskoj književnosti i 19. stoljeću kao nama ni dalekoj ni bliskoj prošlosti, te je izraz zanimanja za sasvim drukčijim, ne tako davnim vremenom naše prošlosti.

2. Kulturno-povijesni i književni kontekst

2.1. Hrvatski narodni preporod i ilirski pokret

Prva polovica 19. stoljeća obilježena je hrvatskim narodnim preporodom unutar kojega se dogodio i ilirski pokret. Nakon smrti Josipa II. na austro-ugarskom prijestolju u kratkom vremenskom okviru izmijenila su se čak tri vladara, do dolaska cara Franje Josipa I. koji je ujedno vladao sve do 1916. Stvarni vladar bio je knez Clemens Wenzel Lothar Metternich (od 1809. do 1848., vršio je razne važne vanjskopolitičke funkcije, poput; kancelara, ministra vanjskih poslova, člana tajne državne konfederacije itd.) (Šicel 2004: 5). Austro-Ugarska je izgubila u ratu protiv Napoleona Kvarner, Istru, Dalmaciju i Dubrovnik, a na kraju su izgubljene krajeve oslobodili i vratili pod Austro-Ugarsku vlast 1813. te je tako bilo do 1918.

Dakle, kada su oslobođeni hrvatski krajevi i ponovno pripojeni Austro-Ugarskoj Monarhiji, javlja se želja za mađarizacijom hrvatskih pokrajina koje su pod austro-ugarskom krunom. Mađari su pokušali uvesti mađarski kao obavezan jezik u škole i urede, a kasnije i u gimnazije. Taj pokušaj mađarizacije odvijao se i nakon kraja apsolutističke vlasti 1825. Do ilirskog pokreta dolazi zbog sve većeg odnarođivanja Hrvata koji su počeli prihvaćati mađarski utjecaj. Na hrvatskome tlu nije se događala samo „kriza identiteta“ kod stanovnika zbog teških pritisaka sa svih strana, već su građani živjeli u teškoj nepravdi i gladi. Po pitanju izgradnje nacionalnog identiteta bila su to vrlo teška vremena jer su se u isto vrijeme pokušavali oduprijeti germanizaciji i mađarizaciji, ali s druge strane hrvatske plemiće brinuo je i sve slabiji položaj hrvatske feudalne vlasti, a istodobno su radili na preobrazbi hrvatskog društva u smjeru građanskih društava kakva već postoje diljem Europe. Tada se javljaju studenti i pučani na čelu s Ljudevitom Gajem koji nude svoje ideje, a koje su dijelom već ranije bile ponuđene od strane drugih istaknutih Hrvata. Hrvatski narodni preporod, ubrzo prerasta u ilirski pokret, a ideja im je bila ujedinjenje južnih Slavena. Ujedinjenje se trebalo odviti na etničkoj i jezičnoj razini. Ljudevit Gaj htio se standardizacijom jezika obraniti od mađarskog nacionalizma i austrijskog centralizma. Smatrao je da ako ujedini Hrvate, tj. razne hrvatske pokrajine u štokavštini te ako svi znanstvenici i književnici počnu pisati na štokavskom dijalektu dogodit će se buđenje nacionalne svijesti. Silovita mađarizacija bila je samo jedan od problema između dva naroda jer se istovremeno odvijala i staleška neravnopravnost (Šicel 2004: 7).

Dakle, u ono vrijeme Hrvatska je izrazito agrarna zemlja te vrlo mali broj stanovnika živi u gradovima; najbolji primjer je Zagreb u kojemu je tada živjelo samo 15.000 stanovnika. Siromaštvo je bilo prouzrokovano raspadom kmetskih zadruga, nerodnim godinama i općom krizom u svijetu (odvijale su se razne smjene vlasti u Francuskoj, Austriji i Mađarskoj) (Šicel 2004: 10).

Odnosno, takvom nepovoljnom stanju u zemlji doprinijeli su utjecaji zemalja u Europi, tj. one su se velikom brzinom razvijale zbog industrijske revolucije koja se odvila početkom stoljeća. Naime, to je bilo stoljeće u kojem se ljudska rasa razvijala brže nego ikada. No, imala je i sve veće potrebe za radnom snagom uslijed industrijalizacije. Osim toga, u svijetu se afirmira građanski sloj. Izum parobroda i željeznice bio je značajan za povezanost zemalja, mogućnost prijevoza roba, ali i putovanja. Tatjana Šepić u svome djelu *Romantizam u ženskom rodu* osim podataka o društveno-povijesnim aktualnostima u Europi. Smatra da je ključan izum toga doba bio električni telegraf 1837., te da su nestabilnosti u političkom životu prouzročile pojavu brojnih pravaca u književnosti. Nagle promjene koje smo naveli utjecale su i na stavove, mišljenja i potrebe ljudi diljem Europe, a najbrže u razvijenim krajevima poput Francuske, Engleske i Njemačke (Šepić 2017: 27–29).

2.2. Protorealizam ili Šenoino doba

Vrijeme od 1860. do 1881. koje u književnoj periodizaciji pripada protorealizmu ili Šenoino doba, obilježeno je ukidanjem Bachova apsolutizma, drugim riječima ponovno su se mogle stvarati političke stranke, a u to vrijeme najznačajnija stranka bili su tzv. narodnjaci, članovi i pristaše Narodne stranke. Brzo je ilirsko ime zamijenjeno jugoslavenskim imenom, a vođa stranke bio je Josip Juraj Strossmayer. Stranka nije bila dugo ujedinjenih ideja jer je dio narodnjaka smatrao da im je bolje uz bečku vlast, a oni drugi zagovarali su savez s Peštom, odnosno Mađarima. Politička previranja na hrvatskome tlu između narodnjaka, pravaša i unionista završila su vrlo nepovoljno za Hrvatsku. Naime, dok su se oni prepirali što je najbolje za Hrvatsku, Beč je odlučio Ugarskoj prepustiti Hrvatsku, a zatim su narodnjaci potpisali Hrvatsko-ugarsku nagodbu u kojoj je tadašnja Hrvatska izgubila Rijeku, a nisu sa sjevernom Hrvatskom spojili ni Dalmaciju ni Vojnu krajinu. Dobra strana nagodbe odnosila se na priznavanje hrvatskog jezika kao službenog, zatim imali su samostalnu unutarnju upravu, zakonodavstvo i pravosuđe (Šicel 2004: 12).

S druge strane, zbog lošeg hrvatskog položaja unutar austro-ugarske monarhije u Banskoj Hrvatskoj zamire političko djelovanje. U to vrijeme autori pružaju otpor kroz svoja djela koja su objavljivana većinom u nastavcima, u časopisima poput *Prozora* ili *Vienca* (usp. Šicel 2004: 54). O teškoćama i obespravljenosti tadašnjih građana u *Povijesti hrvatske književnosti* piše Živančević, ističući da je to vrijeme: raspuštanja podjele po županijama, stroge zabrane korištenja hrvatske zastave dok u isto vrijeme vladajući Beč; njemački jezik proglašava službenim jezikom u državnim službama. Osim toga, ukida se Bansko vijeće. Ukidaju se feudalno-kmetški odnosi, raspada se većina seljačkih zadruga. Godine 1860. zahtijeva se uvođenje hrvatskog jezika kao službenog u državnim službama, odnosno u unutarnjoj upravi. Jedan od zahtijeva bio je ujedinjenje tadašnjih hrvatskih granica te imenovanje dvorskog kancelara koji je trebao predložiti sedam velikih župa u Hrvatskoj (Živančević 1975: 32).

Književna scena pedesetih godina 19. stoljeća prolazi kroz brojne nedaće. Naime, zbog provincijalnog hrvatskog položaja i mnogih zabrana tadašnji književnici primorani su izdavati svoja djela u vlastitoj nakladi. To je bilo vrlo skupo jer se od književnog djelovanja nije moglo dostojanstveno živjeti. Stanje na književnoj sceni poboljšala je pojava časopisa (Šicel 2004: 62). Godine 1849. prestaje se sa izdavanjem *Danice* i *Zore dalmatinske*. Godine 1852. Bogović pokreće časopis *Neven*, a u njemu su svoje radove objavljivali mladi književni naraštaji. Čitalačka je publika najviše interesa iskazivala prema pričama o prošlosti, ali i temama o svakodnevicu, odnosno o temama iz gradskog ili seoskog života s kojima su se mogli poistovjetiti (Živančević 1975: 41). Na području dramskog stvaralaštva i njegova razvoja, osobit je doprinos Dimitrija Demetra, a zatim Mirka Bogovića i Josipa Freudenreicha. Kasnije je Hrvatskoj dramatici doprinio i Šenoa jer kao što smo spomenuli, preuzima od Demetra vodstvo kazališta i unaprjeđuje ga jer, iako se nije proslavio sa svojim dramama, kao voditelj kazališta bio je vrlo uspješan. Freudenreich je pak za to vrijeme razvijao ideju o pučkim predstavama u kojima bi se poticalo zajedništvo publike i glumaca na sceni.

Kao što smo prije nekoliko godina zaključili o realizmu u hrvatskoj književnosti, a u skladu s mrežnim izdanjem hrvatske enciklopedije; važno obilježje realizma u hrvatskoj književnosti je nastavljanje preporodnih ideja i zamisli o pitanju nacionalnog identiteta Hrvata. Književnost je zbog toga većinom bila didaktična i tendenciozna. No, cijela književnost od Šenoa pa preko Kumičića sve do Kovačića „funkcionira kao hibrid s popularnom književnosti“ (Malić 2019: 6). Godina smrti Augusta Šenoa (1881) smatra se

početkom realizma u hrvatskoj književnosti iako se realistička nastojanja uočavaju i ranije. Naprimjer, Šenoin *Prijan Lovro*, ali i ostatak njegova realističkog ciklusa. Nakon Šenoe, na književnoj sceni javljaju se novi naraštaj književnika koji počinje stvarati realistička djela, a nezaobilazan roman *Posljednji Stipančići* Vjencislava Novaka zasigurno je najrealističnije djelo hrvatske književnosti (Malić 2019: 6).¹

Navedeni kulturno-povijesni i književni kontekst važan je da bismo jednostavnije tumačili i razlikovali obilježja; pripovjedaka i romana Šenoina povijesnog i realističkog ciklusa, a koje ćemo analizirati u ovome radu. U skladu s osobitostima povijesne epohe, odnosno razdoblja u kojem su nastale. Nije naodmet spomenuti da je osuda čitanja djela na stranim jezicima, prosvjetiteljska uloga i težnja prema zajedničkoj nacionalnoj svijesti svih Hrvata bila glavna misao vodilja autora 19. stoljeća. S druge strane, u drugoj polovici 19. stoljeća javlja se težnja prema široj društvenoj panorami zbog koje se prikazuju dominantna onovremena kretanja i pojava realizma u književnosti (usp. Malić 2019: 8).

3. Prava i položaj žena u društvu za vrijeme 19.stoljeća

3.1. Položaj žena u Hrvatskoj u vrijeme 19. stoljeća

Dinko Župan nam u svojoj knjizi *Mentalni korzet* prikazuje društvene norme i odnos prema ženama u Banskoj Hrvatskoj za vrijeme druge polovice 19. stoljeća. Budući da se naš rad bavi upravo tim razdobljem i načinom na koji je Šenoa profilirao svoje književne junakinje u didaktičnu svrhu odgajanja, usudili bismo se reći „savršenih majki i kućanica“, smatramo da će siže tadašnjih stavova i razmišljanja o ženama doprinijeti točnijoj i jedinstvenijoj analizi Šenoinih likova u središnjem dijelu rada.

Dakle, žene toga vremena nisu imale nikakva prava. One su bile određivane kao manjak. Sustav moći bio je tako postavljen; muškarcima pripada javna sfera, dok ženi pripada privatna sfera, njen život trebao je u potpunosti biti posvećen suprugu, a kasnije i djeci jer jedino kao majka, ona postaje zaista žena i doživljava svoju potpunu afirmaciju. Takva pravila i stavovi potječu dijelom iz patrijarhalne tradicije. Djevojčice su odmalena odgajali tako da jednoga dana budu dobre supruge i majke, da ne zapitkuju, kao vrlina isticala se

¹ prema online izdanju hrvatske enciklopedije. posjećeno 5.1.2022.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108>.

šutljivost i dakako sramežljivost. Najviše se cijenila poslušnost i urednost. Blaž Lorković, koji je po zanimanju bio pravnik u svome djelu iz 1883. piše sljedeće:

„(...) Žena rado priznaje, da u obitelji mora biti takav autoritet, kojemu se ni ona neće i nemože suprotstaviti i koji pripada mužu. Tako bijaše od vjkada, pa će tako biti i u buduće“ (Lorković 1883: 107).

Zašto je takav strogi društveni ustroj bio važan? Odgovor je vrlo jednostavan, na primjeru moći oca i supruga nad ženama, a koji imaju kod kuće (odnosno, „počiva na građanskoj patrijarhalnoj vertikali“) (usp. Župan 2013: 26) temeljio se cijeli niz prihvatljivih ponašanja i uloga muškaraca i žena u širem društvenom kontekstu. Dakle, odgojno-obrazovni sustav slijedio je takve društvene konstrukte kako bi vladara prikazao kao brižnog oca koji brine za cijelu domovinu. Cijeli sustav moći počivao je na tome jednostavnom dualizmu u razlikama između muškaraca i žena, a protezao se u sve sfere ljudskih života, od mikro do makro razine (Župan 2013: 26). S druge strane, takvu „privilegiju“ mogle su si dopustiti samo djevojke iz više srednje klase i plemićkih obitelji, a one iz radničke i srednje niže klase morale su raditi u kući i izvan nje. Odnosno, žene iz nižih društvenih slojeva svoju afirmaciju u budućnosti polako ostvaruju iz egzistencijalnih razloga tj. dobivaju veću slobodu kretanja i prava izvan kuće zbog potrebe društva za dodatnom radnom snagom. Zapošljavaju se kao tekstilne i kemijske radnice, nasljeđuju obrte, rade kao krčmarice, sluškinje, krojačice ili pomoćne radnice (Erceg i Tataj 2020: 83). Nadalje, Mijat Stojanović je već 1860. godine izrazio nezadovoljstvo smjerom obrazovanja djevojčica, te je iznio svoj stav prema kojem bi se ženama iz srednje klase trebao dopustiti rad izvan kuće. Stojanović je rekao da:

„Zašto se neodhranjuje dieva gospodična tako, da bude kadra poslom, štednjom, a upravo i svojom obrtrnošću, ako ne cielu kuću izdržavati, barem polak?“ (Stojanović 1860: 164).

On se zalagao da djevojke u školi nauče neki koristan zanat, kojim bi si mogle osigurati ekonomsku neovisnost i pridonijeti društvu, a najprije financijski pripomoći svojoj obitelji.

Muškarce se odgajalo kao buduće „hranitelje obitelji“, a djevojke iz viših društvenih slojeva ni na koji način nisu bile ekonomski slobodne jer je suprug raspolagao svim novcem, pa čak i mirazom djevojke. U 19. stoljeću javio se još jedan „trend“, a riječ je o otvaranju privatnih djevojačkih škola, koje su svojim programom trebale oblikovati što poželjniju udavaču. Odnosno, djevojčice su učile jezike (francuski i njemački), zatim sviranje klavira, standardne plesove, vezenje i tkanje, kao i bonton. Sve to, bilo je u funkciji da bi na zabavama

što lakše mogle pridobiti mladiće, iz bogatijih ili plemićkih obitelji. Odnosno, obitelji djevojaka su se tome nadale iz dvaju razloga; kako bi ili riješili svoju tešku financijsku situaciju ili poboljšali dobru financijsku situaciju u još bolju (Župan 2013: 32–33). Iveljić slično kao Župan ističe vještine i znanja koje su djevojke stjecale u školama, a sve to jer su morale prisustvovati priredbama i dobrotvornim zabavama, a na kojima se očekivalo da će voditi „konverzaciju po bontonu elite“, a za takvu konverzaciju bila su potrebna znanja koja su stjecale u školama ili od privatnih učitelja. (Iveljić 2007: 290). Ističe se da je glavna uloga supruge iz visokog društvenog sloja bila promidžba njezina supruga. Naprimjer, u predizborno vrijeme supruge su obilazile bogate pojedince i svoje prijateljice te prenosile pojedinosti o suprugovoj predizbornoj kampanji (Predojević 2010: 166). Žene visokog društvenog statusa imale su autonomiju unutar vlastitog doma, a to se odnosi uglavnom na biranje posluge, brigu o posluzi i vođenje salona (Červenjak i Živaković-Kerže 2014: 133–134).

3.2. Položaj žena u svijetu za vrijeme 19. stoljeća

U prethodnome potpoglavlju prikazivali smo odnos prema ženama u Banskoj Hrvatskoj, ali ni u ostatku svijeta nije bila znatno bolja situacija. Nakon završetka Francuske revolucije, žene u Francuskoj dobile su dio svojih prava, ali nisu bile izjednačene s muškarcima jer nisu dobile „politička prava“, nego samo dio „građanskih prava“. Naime, deklaracija o pravima koja je prihvaćena od strane vlasti odnosila se samo na muškarce pa je Olympe de Gouges objavila 1791. *Deklaraciju o pravima žene i građanke* u kojoj ističe da se „Žena rađa slobodna i jednaka muškarcu“ (Cravetto 2008: 532). U 19. stoljeću postojalo je uvriježeno mišljenje da žene imaju manji mozak od muškaraca, pa samim time i manju rasudnu moć te da ih zbog toga treba manje mentalno opterećivati. Naime, takvo razmišljanje o razlikama između žena i muškaraca nije bilo izoliran slučaj kod nas ili u Francuskoj, nego je to bila misao vodilja liječničke, filozofske, psihološke i pedagoške struke koju su predstavljali muškarci u 19. stoljeću. Jedna od najznačajnijih izjava doktora Edwarda Clarkea glasila je: „Ukoliko bi se djevojke obrazovale jednako kao i mladići to bi imalo strašne posljedice po njihovo zdravlje jer bi došlo do abnormalnog rada njihovog mozga i probave“ (Slišković 2000: 86).

Dakle, žena je prikazana kroz brojna ograničenja i to dijelom zbog vladajućih znanstvenih teza koje su bile dominantne u 19. stoljeću, ali i patrijarhalnog sustava moći koji

je ženu doživljavao kao „neprirodno biće“ ako se odluči za ikakav intelektualni rad. Vladajući sustav moći smjestio ju je „u sigurnost doma“. Nadalje, Otto Weininger je u djelu *Spol i karakter*, žene okarakterizirao kao bezumne. Štoviše, smatrao je kako je bilo koje propitkivanje njezina uma nepotrebno jer ga žena uopće nema, ali se i ograđivao od tvrdnje da je maloumna, žena po njegovu mišljenju jednostavno po svemu viđenome „nije umna“, odnosno: „Ona je kao cjelina bez-umlje, bez-umna“ (Weininger 2008: 328). Nije neobično da je dijelio takav stav jer je u povijesti ostao upamćen kao najradikalniji austrijski antifeminist (Župan 2013: 43).

3.3. Stvarna hrvatska čitateljica 19. stoljeća

Ženama i djevojkama bilo je dopušteno čitati djela koja mogu doprinijeti njihovomu razvoju u „dobre majke i kućanice“. Djevojke su uglavnom čitale kuharice, bonton, pedagoške knjige, modne časopise i romane. Knjiga koja im je ujedno služila i kao školski udžbenik izdana je u čak pet izdanja (što govori o popularnosti knjige), a djelo je naslovljeno *Dobra kućanica*, autora Davorina Trstenjaka iz 1880. godine, a napisao ju je po uzoru na djelo slovačkog autora Daniela Licharda *Mala gazdina* (Župan 2013: 56). Drugo djelo koje je bilo namijenjeno djevojkama iz viših slojeva naslovljeno je *Uzor-djevojka*. Djevojke su iz takvih priručnika trebale naučiti kako se ispravno uklanjaju mrlje na štednjaku ili kako se hrane pilići. Davorin Trstenjak u svome djelu *Dobra kućanica* iznosi sljedeće nama vrlo važno mišljenje o odgoju djevojaka:

„(...) da se priuča svakom ženskom poslu, redu, čistoći i poštenju, samo da postane danas, sutra poštenom i valjanom gospodaricom, dobrom Hrvaticom (...) da se svaka djevojka već zarana trudi, da postane danas sutra valjanom ženom i gospodaricom, to traži Bog, to traži domovina“ (Trstenjak 1880: 5–6).

Istaknuto mišljenje, vrlo je važno za ovaj diplomski rad jer poznavajući književni opus Augusta Šenoae, možemo zaključiti da se navedeno mišljenje podudara sa Šenoininim nastojanjima, prema kojima u svojim djelima kroz svoje književne junakinje (o kojima će više riječi biti na sljedećim stranicama) prikazuje uzorne „prave hrvatske majke“, a nekoliko puta u djelu *Branka* (1881) pripovjedač istoimenu junakinju i oslovljava epitetima poput „prava Hrvatica“ te ona sadrži brojne poželjne karakteristike žene 19. stoljeća.

S druge strane, Dinko Župan prikazao nam je u svojem temeljitom istraživanju znanstvenih radova iz druge polovice 19. stoljeća koje su se poželjne osobine kod žena navodile kao najpotrebnije i najpoželjnije. Prva je poželjna osobina stidljivost, a ona je bila utemeljena još u Augustinovim interpretacijama iskonskog grijeha. Gradio se osjećaj krivnje nad seksualnošću te se nametao stav prema kojem je jedino stidljiva žena uzorna žena. Župan zaključuje da je stidljivost trebala držati žene discipliniranima do razine pokornosti (Župan 2013: 52). Sljedeća osobina bila je pobožnost, a nju nisu promicale samo samostanske škole, nego i državne pučke škole jer je utjecaj crkve bio vrlo izražen. Najmanji oblik nereligioznosti označavao se kao negacija ženskog identiteta „Od gospodarice se traži da, je nabožna, jer bez Boga nije ništa“ (Trstenjak 1880: 11). Već smo spomenuli kako je jedna od poželjnih osobina kod žena bila šutljivost, a označavala je zapravo, zabranu. Djevojkama je bilo zabranjeno govoriti o temama koje nisu povezane uz kućanstvo, djecu, molitvu, ručne radove i sl. Nisu smjele progovarati o politici ili situaciji u društvu, kao ni baviti se znanostima ili govoriti o njoj. Citat koji nam zorno približava situaciju u tadašnjem društvu ako je u pitanju znanje glasi: „Djevojka valja da si dobro upamti, da bi se učinila smiješnom, da bi se omrazila, kad bi se svojim znanjem izticala“ (Gall 1881: 13).

Nadalje, važan dio njihova identiteta bile su pokornost, prostodušnost i krotkost. Nadzirali su sve sfere života mladih djevojaka kako bi uspjeli održati tako snažnu poslušnost, odnosno, nadzirali su što čitaju, s kime se druže, kuda se kreću, kako se odijevaju i što govore, a svaku manu ili pogrešku na koju bi naišli stariji odmah bi ispravljali, već spomenutim izazivanjem srama u djevojaka koji im je nametnut od najranijeg djetinjstva. Na kraju nam ostaju dvije osobine koje je Župan izdvojio, a riječ je o „kućevnosti i radinosti“, a navedene osobine označavale su urednu djevojku koja se brine o urednosti doma i koja se zadržava u „krugu vlastitog doma“ (Župan 2013: 57).

Kroz poželjne karakteristike žena koje se ističu u znanstvenim radovima pedagoga, psihologa i učitelja iz 19. stoljeća, a uvidom u Županovo djelo vidimo da su neke karakteristike zapisane čak i u zakonima iz toga vremena, možemo iščitati kako je živjela djevojčica, djevojka i žena u vrijeme 19. stoljeća. Proučavajući podatke zaključujemo da su im se većinom nametale knjige koje bi ih trebale poučiti kako biti „dobre supruge, majke i kućanice“ iako ne isključujemo vjerojatnost u kojoj su djevojke iz viših klasa čitale strane romane jer su poznavale njemački i francuski jezik, a imućnije obitelji posjedovale su svoje biblioteke kod kuće. Također, zasigurno je postojao vrlo mali broj djevojaka koji je bio zainteresiran za znanost, a da su im očevi ili braća dopuštali čitanje takvih djela, ali o tome

nisu smjele govoriti izvan kuće kako ne bi izazivale čuđenje ili osudu društva. U prilog tomu stavu prikazujemo zapažanje o ženama iz više društvene klase koje su svoju autonomiju unutar kuće mogle zadobiti zbog materijalnog statusa i intelektualnog znanja. Dio svoga vremena provodile su u organiziranim čitaonicama, a u kojima im se uglavnom prikazivalo za žene poučno štivo (Červenjak i Živaković-Kreže 2014: 133–134). Time ne želimo umanjiti tešku situaciju u kojoj su se tadašnje žene zatekle, već naslutiti da su i u ono vrijeme žene iznimne volje uspjele doći do znanja.

4. Život i djelo Augusta Šenoa

August Šenoa rodio se u Zagrebu 14. studenoga 1838. godine. Obitelj mu potječe iz Časlava u srednjoj Češkoj. Polazio je pučku školu u Zagrebu, a nakon toga jedan je razred polazio u Češkoj, zatim je školovanje nastavio u zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji u kojoj je usavršio hrvatski jezik, a koji je i ranije s lakoćom savladavao. U vrijeme kada se školovao u gornjogradskoj gimnaziji nastavu su mu predavali Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić pa ne čudi što je zavolio jezik jer su mu predavali tada najbolji lingvisti i tvorci jezičnih priručnika (Prosperov Novak 2003: 228). Studirao je pravo u Zagrebu i Pragu uz pomoć izdašne stipendije koju mu je ponudio biskup Strossmayer. Za vrijeme boravka u Beču počinje uređivati časopise *Glasonoša* i *Slawische Blätter* (Šicel 2004: 304). Svoje stvaralaštvo započinje uređivanjem časopisa, ali i pisanjem feljtona, a upravo su njegove *Zagrebulje* objavljene u *Viencu i Prozoru*, dakle bile su najčitanije onovremeno štivo. Prvi ozbiljniji Šenoini tekstovi su polemički tekstovi, a najvažniji programatski članak je *Nаша književnost*. Ubrzo počinje polemizirati s Dimitrijem Demetrom, a na kraju je od njega preuzeo vodstvo „drame središnje hrvatske kazališne kuće“ (Prosperov Novak 2004: 229). Okušao se kao dramaturg s dramom *Ljubica* 1866., ali ne uspijeva iz dva jednostavna razloga; jedan se odnosi na publiku koja nije spremna za tako izravnu socijalnu problematiku u drami, a dijelom jer Šenoa nije znao kako scenski završiti dramu (Prosperov Novak 2004: 229).

„Šenoa je bio prvi hrvatski sistematični kazališni kritičar premda nije doživio slast uspjeha s vlastitim dramskim djelima“ (Prosperov Novak 2004: 229).

Prije svega, bio je književnik, ali i pjesnik, a Prosperov Novak navodi da je stihove pisao cijelog života te da je bio vješt rimotvorac. Dakle, uspjeh je postigao sa stihovima nastalima na temelju narodne predaje poput *Kamenih svatova* ili *Kugine kuće*. Neke su od njegovih

pjesama uglazbljene, ali je zaboravljeno da im je on stihotvorac; kao naprimjer pjesma *Budi svoji!*. Pisao je i povjestice poput *Propast Venecije*. Godine 1871. objavio je svoj prvi roman, koji je prvi hrvatski književno i umjetnički značajan povijesni roman, *Zlatarovo zlato*, a objavljuvan je u nastavcima u književnom časopisu *Vienac*. Osim *Zlatarova zlata* Šenoa je napisao još četiri značajna povijesna romana: *Diogenes*, *Seljačka buna*, *Čuvaj se senjske ruke* i *Kletva*. U današnjoj književnoj kritici ističe se kvaliteta i važnost njegova pripovjednog opusa, a samo neke od pripovjedaka su: *Turopoljski pop* 1865., *Karanfil s pjesnikova groba* 1878., *Pruski kralj* 1878., *Turci idu* 1878., *U akvariju* 1878. *Vladimir* 1879., *Prosjak Luka* 1879. i *Prijan Lovro* 1866. Okušao se u politici, ali od nje odustaje jer je bio prevaren. Godine 1877. u *Viencu* objavljuje i djelo Ilijina oporuka. Postaje predsjednikom Matice hrvatske. Tijekom osamdesetih godina napisao je i *Kanarinčevu ljubovcu* u kojoj problematizira propast plemstva i *Baruna Ivicu* s tematikom raspadanja seoskih zadruga (Šicel 2004: 277). Kada mu umire sin Stanko, posvećuje mu pjesmu *Na poklade*. Šenoa nije dugo poživio, ali je njegov utjecaj na književnost i standardni jezik neupitan jer je poticao učenje hrvatskog jezika i čitanje na istom. Naime, preminuo je u svome domu, nakon potresa u Zagrebu u kojem je i sam pomagao u raščišćavanju. I na kraju 1881. izlazi zadnji roman koji je sam dovršio: *Branka*. To je njegovo zadnje cjelovito djelo jer umire od upale pluća, a u to vrijeme pisao je svoj posljednji povijesni roman *Kletva*, koji je dovršio Josip Eugen Tomić. O nastanku njegova posljednjeg djela Frangeš i Živančević pomalo poetično kažu sljedeće:

„*Kletvu* je Šenoa pisao umoran, klonuo, nemoćan, u doslovnom značenju riječi na smrtnoj postelji. Još se tako reći njegovo crnilo nije ni osušilo na papiru, a već je mali Milan trčao u tiskaru Narodnih novina, u kojima je roman izlazio“ (Frangeš i Živančević 1975: 352).

4.1. Programatski članak Augusta Šenoe *Naša književnost*

Članak Augusta Šenoe, *Naša književnost* jedan je od njegovih ključnih članaka po pitanju njegova mišljenja o statusu hrvatske književnosti, recepciji hrvatske književnosti, kao i o recipijentima te iste književnosti. Stoga ćemo ukratko prikazati najvažnije zamisli koje je iznio u tome članku. Naime, zamisli su usko povezane sa središnjom temom ovoga diplomskog rada. Odnosno, događaji koji se odvijaju u zbilji i na koje se on žali, zapravo „progovaraju“ kroz njegove likove te kao da se njegovi likovi obraćaju čitateljima i pokušavaju osvijestiti čitatelje o njihovim greškama. Ističe kako se malo knjiga piše na

hrvatskome jeziku, a te koje su izdane, ne vrše svoju socijalnu ulogu, odnosno ne bude hrvatski duh:

„Dok nam ne bude seljak obraženiji, dok se duh narodni ne uvriježi u svakom gradu, u svakom uredu i u svakoj školi već i u svakoj obitelji, koja je pravi temelj narodnoga i državnoga života, dotle nema ni razgovora krepku, složnom narodnom životu!“ (Šenoa 1865: 2).

Osim što ističe da bi svi tadašnji društveni slojevi trebali biti ujednačeni u pismenosti i da nema napretka dok nam je seljak nepismen, piše da je zadaća književnosti „osnažiti narodni život kroz poučnu, popularnu i zabavnu struku književnosti“ (Šenoa 1865: 3). Odnosno, možemo iščitati stav o ulozi književnosti prema svakodnevnici recipijentata. Smatrao je da je književnost glavna snaga jednoga naroda, tj. da se uz pomoć tendenciozne književnosti narod može obraniti od kulturnih utjecaja drugih naroda. Žalio se na teme koje su već iscrpljene, a o kojima hrvatski pisci nastavljaju pisati, umjesto da pišu o stvarnim vremenima u kojima se nalaze. Takav stav, u potpunosti je u skladu s ranije iznesenom društveno-političkom situacijom, kao i podatkom da je kao mladić upoznao Ljudevita Gaja i oduševio se njegovim radom te je više puta polemizirao s njime o stanju u društvu. Na temelju Šenoinih poetičkih tekstova Nemeć zaključuje da se Šenoa više zanimao za „pragmatičnu negoli teorijsku dimenziju problema“ (Nemeć 2006: 103). To znači da je roman smatrao idealnom književnom vrstom i sredstvom kojim će ostvariti svoje planove te je sve više radio na kanonizaciji romana u hrvatskoj književnosti, a manje se bavio teorijskim radom (Nemeć 2006: 103).

S druge strane, Šenoa opominje prevoditelje da prevode „sve i svašta“, tj. da bi pomnije trebali birati što će prevoditi i da bi pri tome odabiru prednost trebala imati djela sličnija našoj „narodnoj ćudi“ te da trebaju dobro poznavati jezik s kojeg prevode kao i svoj materinski jezik na koji po njegovu mišljenju prevode „rđavo“. Smatra da prevoditelji trebaju čitati prvo hrvatsku književnost, a zatim prevoditi u što „čišćem hrvatskom jeziku“. Zanimljiv je njegov duhovit (ironičan) komentar u kojem kaže kako se ne prevodi samo da bi se *Leihbiblioteke* napunile, i da se ne čita samo da bi se prikratilo vrijeme (Šenoa 1865: 5). Također, kritizira želju da se djevojke odgoje u narodnom duhu, a u isto vrijeme nema knjiga koje bi mladim djevojkama bile dopadljive. Smatra da ako djevojke nastave čitati strana djela onda je hrvatski narod njegovim riječima „stvarno propao!“ (Šenoa 1865: 7).

Dakle, Šenoa je pokušao kroz svoja djela prikazati zagrebačku stvarnost, ali i okupiti čitatelje jer je uvidio u kakvom se stanju nalazi okolina u kojoj živi. Svojim čitateljima i čitateljicama predstavljao je likove koji podsjećaju na njih same. U skladu s time ocrtao je lik Dore (kao idealne djevojke, onakve kakvima bi se majke i očevi toga doba ponosili), kao i cijeli niz slično profiliranih ženskih junakinja u kojima svojim čitateljima nudi nešto novo. Naime, u njegovim djelima čitatelji promatraju likove svoga doba ili iz prošlosti, ali oni djeluju živo i poznato. Slobodan Prosperov Novak dobro je zaključio kada je rekao da je Šenoa bio svjestan „razmrvljenosti hrvatskog socijalnog bića“ te da je tu mladu intelektualnu snagu htio okupiti oko svojih djela, a to mu je bilo najlakše postići s nečim novim, suvremenim i njima poznatim. Pod time ne mislimo samo na njegova realistička djela i likove, već i na povijesne romane jer kao što znamo on je kroz prošlost prikazivao sadašnjost, a brojni njegovi likovi (koje analiziramo u ovome radu) imaju poučnu tendenciju. Odnosno, žene u njegovim romanima, novelama ili pripovijetkama su sugestije kakva bi žena trebala biti, prikaz su nametnutog ideala od kojega stvarne žene nisu smjele odstupati, a ako bi odstupale od društveno poželjnih ponašanja bile bi smatrane „manjkom“. Šenoa je najavio u *Našoj književnosti* da je došlo vrijeme romana i pripovjedaka, u kojima se je izravno isticala moralno-didaktična pouka djela, u kojima nam je između ostalog prikazao i poželjne ženske identitete koje cijeni društvo 19. st., a to su: likovi pobožnih i nevinih djevojaka, poslušnih, radišnih i tihih kćeri, pokornih i ljubežljivih supruga, a kao najvažniju ulogu kroz navedene likove prikazao nam je ideju o dobroj, brižnoj majci i urednoj kućanici. U članku *Pjesnik optimizma* Barac ističe da je Šenoa u svojim djelima, pjesnik narodnog optimizma, građana i seljaka od kojih dolazi nova snaga (Barac 1926: 89). No, još jasnije o Šenoinoj važnosti i raširenosti njegovih programatskih ideja, ali i idealiziranju likova pomoću kojih prikazuje idealne mlade naraštaje piše Milčetić:

„(...) Hrvatsko čitateljstvo znamenito se je povećalo istom zadnjih desetak godina, a taj prirast čita mlađi naraštaj obojega spola koji je svršio hrvatske škole. Najuglednija lektira toga čitateljstva bio je August Šenoa; njegovi su spisi mnogo pripomogli da se je u obiteljima stala buditi ljubav za hrvatsku knjigu. *Šenoa je bio ljubimac mladeži; Šenoa jest jedan od prvih odgojitelja mlađe hrvatske generacije*“ (Milčetić 1881: 130).

Iz svega navedenog zaključujemo da je svoje naume iz članka *Naša književnost* u kojima promišlja o potrebama hrvatskog naroda i hrvatske književnosti, ostvario i nadmašio. Budući da je bio najčitaniji hrvatski autor toga vremena i gotovo jedina autorska figura u punom smislu riječi te su mladi naraštaji čitali njegova djela, ne može se osporiti ni didaktični

karakter djela preko kojeg osim nacionalnih osjećaja i ljubavi prema hrvatskoj knjizi, prikazuje i idealne buduće supruge i majke, odnosno ono čemu bi njegove čitateljice trebale težiti, a čitatelji bi na takvu suprugu i majku mogli biti ponosni.

5. Žanrovska i poetička obilježja: *Zlatarova zlata*, *Branke* i *Prijana Lovre*

Najveći dio opusa Augusta Šenoa čine romani, a od njegovih povijesnih romana, čitateljstvo najviše cijeni *Zlatarovo zlato*, *Seljačku bunu* i *Kletvu*. Književna kritika najuspjelijima smatra djela koja su u paradigmi realizma poput: *Prijana Lovre*, *Prosjaka Luke* i *Branke* ili kako Nemeć zaključuje: „Šenoa stvara u dva tematska kruga ili tijeka naše pripovjedne proze, a riječ je o povijesnoj i socijalnoj prozi (Nemeć 1994: 93). Milivoj Solar nam razlike u realističkim i povijesnim Šeninim djelima izražava ovako: „U romanima sa suvremenom tematikom fabule su redovito tako ispričovijedane da objašnjavaju vanjske i unutarnje motivacije likova, dok u povijesnim romanima obiluju zapletima i prožete su romantičnim nacionalnim zanosom“ (Solar 2011: 463).

Dakle, *Zlatarovo zlato* povijesni je roman koji sadržava u sebi elemente viteškog romana, a koji je u književnost romantizma uveo Walter Scott, škotski književnik, a po uzoru na njega Šenoa, poput mnogih drugih, razvija svoje povijesne romane.² U *Zlatarovu zlato* nam je prikazano razdoblje 16. stoljeća u Zagrebu. Naglasak je u romanu ipak na ljubavnoj fabuli između Dore Krupić i Pavla Gregorijanca. Ovo djelo sadržava sve elemente romantizma i tada popularnih viteških romana u kojima mladi zaljubljeni vitez, plemić, spašava savršenu djevicu koja je napadnuta od zlih sila (najčešće zmaja). Odnosno, ovo djelo iako ima realne elemente nije realistični prikaz društva kao što su to njegova kasnija djela jer su njegovi likovi crno-bijelo ocrtani bez psihološke karakterizacije. Solar ističe kako se razlikuje „zapadni“ od „slavenskog“ romantizma te da „slavenski romantizam“ označava „nacionalni individualizam“, a jasno nam je da se Šenoa oslanja na taj nacionalni duh književnosti te sam ističe kako je njegovo povijesno djelo utemeljeno na stvarnim događajima iz zagrebačke prošlosti (Solar 2012: 142). Nacionalna tema u romanu prikazana nam je kroz lik Pavla Gregorijanca, hrabrog i poštenog plemića, a stranci su prikazani kao neprijatelji pravednoga Pavla. Prosperov Novak sada već ne tako nedavne 2003. kaže kako je Šenoa vjerovao da je najbolje „zaroniti u jednu sadašnjost, ali i da mu je najlakše posegnuti za nesretnom

² Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. natuknica: Walter Scott, posjećeno: 23. 3. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55086>

prošlošću“ tj., ističe kako je prošlost Šenoi služila kao sredstvo kojim prikazuje suvremenost (Prosperov Novak 2003: 227).

Nadalje, *Zlatarovo zlato* žanrovski možemo odrediti kao povijesni roman, ali i kao romansu jer djelo osim povijesne podloge ima sve elemente romanse koja je u romantizmu bila vrlo popularna. Prema Fryeovoj klasifikaciji riječ je o tragičnoj romansi zbog toga što hrabra (jer pristaje na ljubav s Pavlom iako su različitih staleža) i čista Dora umire vrlo mlada i to tako da je otruje neznanac. Sukob između medvedgradskog velikaša Stjepka i Zagrepčana razrješava se i Zagrepčani dobivaju što im pripada, a to je slično pobjedi nakon potrage koja je ustaljena u romansi. Najočitiiji primjer potrage u djelu je Pavlova pustolovina koja rezultira potragom za Dorom kada je želi spasiti od svoga osvetoljubivog oca, a s njime se i sukobljava, te je to prva etapa potrage i naziva se *agon*. Drugu etapu potrage *pathos* primjećujemo u Pavlovoj borbi za Dorin život te je on jednom uspješno spašava od preplašenih konja. Posljednja etapa *anagnorisis*, prikazuje pobjedu protagonista Pavla nad antagonistom Čokolinom koji na kraju biva otkriven (usp. Frye 2000: 223).

„Prepoznatljiva struktura romanse, vidljiva u fabulaciji i karakterizaciji likova, naročito u narativnim žanrovima od ilirizma do realizma može se tumačiti i međustupnjem estetizacije postupaka, gdje književni tekst postaje predmetom konzumacije, nestvarnim svijetom kojim vladaju stvarno poželjne vrijednosti: čednost, blagost, odanost, domoljublje i istinoljubivost“ (Protrka 2009: 151–152).

Na kraju lik Dore utemeljen je na idealiziranom primjeru mlade, dobre, krotke i pobožne djevice koja u skladu s romantičarskim nastojanjima upada u nevolje te je spašava snažni mladi vitez, u našem slučaju Pavao. No, važno je spomenuti da je Šenoa za povijesne romane birao „prosječne junake“ ili „ljude poput nas“. Odnosno u svoja djela uključuje „sporedne osobe“ iz naše prošlosti, a koji zapravo utjelovljuju njegovu građansku čitateljsku publiku te ona i postaje glavni konzument njegovih djela (Nemec 1994:89).

Nasuprot povijesnoj fabuli i romantičarskim nastojanjima u noveli *Prijan Lovro* i romanu *Branka* iščitavamo društveno-političko ozračje i nedaće s kojima se bore likovi, ali imamo i uvid u njihov unutarnji svijet tj., njihova unutarnja previranja i nedoumice. Prikazani su nam svakodnevni problemi malograđanstva. U *Prijanu Lovri* prikazuje nam se mladi intelektualac koji „Šeninim glasom shvaća da je bijeda jača od osobne nadarenosti“ (Prosperov Novak 2003: 231). Drugim riječima, prvi puta u Hrvatskoj književnosti imamo prikazanog mladog genija koji propada zbog svoje hipersenzibilnosti i siromaštva. Naglasak u noveli je na društvenim razlikama u odnosu selo-grad, a posebno nam je važan glavni junak kojega

pratimo od rođenja do smrti kao kroniku njegova života. U *Branki* nam prikazuje „tragedije i zanose naših učitelja u prosvjećivanju naših sela“ (Nemec 1994: 97).

Šenoin didaktični princip, tj. ideja da književnost treba biti poučna zajednička je povijesnom romanu kao i realističkoj pripovijetci i romanu lika *Branki*. Nemec pak ističe da Šenoa opisuje sve društvene slojeve kako bi time prikazao svoje socijalne i demokratske stavove i težnje. *Prijana Lovru* i *Branku* prikazuje nam se realistično zbog mogućnosti za društvenom analitičnosti, ali i oblikovanja „socijalno motiviranih karaktera i modeliranja klasnih odnosa“ (Nemec 1994: 88). Važna razlika između likova iz povijesnog tematskog kruga i socijalnog tematskog kruga jest u tome da su socijalni ili realistički likovi subjekti (*Branka* i *Prijan Lovro*), dok su likovi iz povijesnih romana poput Dore Krupić, Pavla Gregorijanca i Klare Grubar unaprijed zadani i određeni. Zatim, realistički likovi mijenjaju se ovisno o situaciji i razvijaju se. Motivirani su psihološki i socijalno, a fabula je koncipirana tako da nam prikaže njihov „samorazvoj, karakter i motive djelovanja“ (Nemec 1994: 95).

6. Analiza ženskih likova u djelima Augusta Šenoe kao predodžba idealne žene 19.stoljeća

Analizirajući književne junakinje Augusta Šenoe prikazat ćemo kako je građansko društvo 19. stoljeća „vidjelo“ ženu. Naša analiza oslanjat će se na članke i radove kritičara, povjesničara i teoretičara hrvatske književnosti koji su se bavili sličnim temama ili analizama likova. Analizirat će se povijesni roman *Zlatarovo zlato*, roman lika *Branka* i realistička novela *Prijan Lovro*.

U našoj analizi Šenoinih književnih junakinja uvelike ćemo se ugledati i tumačiti likove po klasifikaciji Krešimira Nemeca koju naziva: *Inventar ženskih likova hrvatske književnosti 19. stoljeća*. Podjela se sastoji od četiri tipova likova; prvi i najzastupljeniji tip likova naziva „lik anđela u kući“, a karakteriziraju ga likovi dobrih i pobožnih, mirnih i tihih mladih djevojaka. Sasvim su određene kućom i ognjištem, odnosno njihov aktivan dio i dijalozi u kojima sudjeluju odvijaju se u okrilju kuće te su vrlo kratki, a riječ je o zahvalama, molitvama i ispunjavanju naredbi oca ili supruga (Nemec 2002: 101).

Drugi tip lika je *femme fatale* ili lik fatalne žene. Karakterizacija takvih likova često se zasniva na tjelesnome, odnosno prikazuje ih se kao neodoljive, iznimno lijepe žene, iskrivljenih žudnji, preljubnice, manipulativne osobe itd. Iako u 19. stoljeću žene nisu imale

pravo na javno izražavanje ili boravak u društvu nekolicine muškaraca, kod oslikavanja fatalnih ženskih likova krši se društvena dogma o stidljivoj i šutljivoj ženi, supruzi i domaćici. *Femme fatale* je uvijek antagonistički, aktivan lik u djelu. Često su to junakinje koje naposljetku postanu žrtve vlastitih žudnji, odnosno kraj im je tragičan jer mentalno obole od hysterije i sličnih poremećaja. Naša kao i strana književnost obiluje likovima fatalnih žena, a većini je zajedničko da su samosvjesne, nametljive, koketiraju s muškarcima i njihova bit se ostvaruje u toj igri osvajanja muškaraca. Kao po šablone one uvijek naiđu na prelijepog muškarca koji uspijeva odoljeti njihovoj tjelesnoj ljepoti i slatkorječivosti, a one se „zaljube“ zapravo, postanu posesivne, spremne su ubiti kako bi došle do svog cilja, a koji je uvijek povezan sa seksualnim žudnjama prema određenom muškarcu. One su po porijeklu često strankinje jer su hrvatski autori hrvatske žene često prikazivali idealizirano kako bi takve idealne junakinje bile uzori djevojkama koje čitaju romane (usp. Nemeč 2002: 102–104).

Treći tip je *femme fragile*. Riječ je o liku koji na prvi pogled može djelovati kao lik anđela u kući, ali ona to nije jer je lik anđela u kući lik „hodajuće svetice“, a *femme fragile* iako zadržava dijelove karakterizacije koja se pripisuju anđelima u kući poput pobožnosti, osjetljivosti tj., tjelesne krhkosti, nosi pečat boležljivosti i dekadencije u najužem smislu. Osobine ovoga tipa su: krhkost, nježnost, boležljivost, eteričnost, aristokratska produhovljenost, umornost, potisnuta seksualnost, nemir, živčano rastrojstvo, bezvoljnost, nedostatak životne energije itd. Ovaj tip lika u književnosti popularizirao je Maurice Maeterlinck, *Princeza Maleine* (1889), a slijedio ga je D'Annunzio s romanom *Djevice s hridina* (1895) (Nemeč 2002: 105). Riječ je o ženskim likovima koji su svjesni da se njihovi ideali i stvarnost razlikuju kao „provalija“ (isto: 105).

Četvrti i najzanimljiviji tip je „lik subverzivne žene koja raskida s patrijarhalnim, moralnim i klasnim ogradama“ (Nemeč 2002: 107). Prvi primjer junakinje koja pripada toj kategoriji je Branka iz istoimenog djela, ali samo djelomično jer je ona prijelazan lik, odnosno kroz razvoj radnje prelazi iz ovoga četvrtoga tipa u prvi tip, odnosno lik anđela u kući. Nemoguće je ne spomenuti reprezentativni lik subverzivne žene koja raskida s našom tradicijom, a to je toliko zanemaren lik Ele iz Tomičeve *Melite*. Svatko tko poznaje navedeno Tomičevo djelo zasigurno bi se mogao složiti s tvrdnjom da je Ela književna junakinja ispred svoga vremena, odnosno s njome se i današnje stvarne čitateljice mogu poistovjetiti te je pravi primjer žene koja raskida s patrijarhalnim ustrojem moći.

6.1. *Zlatarovo zlato*: lik pobožne starice (Magda)

Dakle, *Zlatarovo zlato* prvi je Šenoin povijesni roman, ali i prvi pravi moderni roman u hrvatskoj književnosti (prije njega objavljen je roman *Požeški đak* Miroslava Kraljevića). Objavljen je u nastavcima u *Viencu* (1871), ali zbog velikog zanimanja čitatelja, Šenoa ga odlučuje objaviti i kao cjelovito, samostalno djelo godinu dana nakon objave u *Viencu*. Šenoa je proučavao povijesne izvore te je iz njih crpio inspiraciju za svoje literarne likove nadahnute poviješću. U djelu postoje dvije usporedne fabularne linije koje utječu jedna na drugu. Prva linija je realistička s povijesnim motivima i podacima o Zagrebu i životu tadašnjih građana, a sadržava umetanje stvarnih osoba kao likova djela, kritičnost autora, realističke sporedne likove i realistički ugođaj u gradu Zagrebu. Nije naodmet spomenuti da je Šenoa kao prilog *Zlatarovu zlatu* izradio i tumač povijesnih pojmova kojim zapravo želi potvrditi da su likovi i dio događaja zaista bili, postojali i dogodili se u zagrebačkoj povijesti.

Druga fabularna linija je tragična ljubavna priča koja je preplavljena i ostalim romantičarskim motivima poput likova koji su polarizirani, tj. karakterizacija im je crno-bijela, pretjerana sentimentalnost, idilični krajolik, patetičan i uzvišen govor, povijesna tematika i utjecaj pučkog stvaralaštva na autora (Laća 2002: 15). Goran Zovko u članku *Klara Grubarova iz romana Zlatarovo zlato* upućuje na to da djelo obiluje podjednako romantičarskim i realističkim obilježjima:

„Stilska obilježja romantizma uglavnom su sadržana u ljubavnoj fabuli koja je prepuna osvetničke strasti likova, dok se obilježja realizma mogu primijetiti u Šenoinoj ulozi sveznajućega pripovjedača koji bez osobnih stavova nastoji što objektivnije prepričati događaje. Šenoini likovi ne služe isključivo kao tumači vlastitih napada na društvo, nego kao i primjeri ljudske oholosti, mržnje, patnje ili boli želeći dati pouku čitatelju da uvijek pravda pobjeđuje“ (Zovko 2016: 69).

Budući da je predmet našega interesa oblikovanje ženskih literarnih junakinja, a Laća ističe da su brojni proučavatelji Šenoinih djela istaknuli da je primjetno „podilaženje ukusu onovremene publike“, zanima nas kako je to Šenoa „podilazio onovremenoj publici“? Pokušat ćemo sustavno i iscrpno odgovoriti na to pitanje u sljedećim analizama. Na samome početku djela spominje se Magda, kojoj fizička karakterizacija nije u skladu sa psihološkom karakterizacijom. Opisana je kao vrlo ružna starica:

„Mršava kao svijeća, žuta kao vosak, imala je šiljast, pri kraju zavinut nos, poput šljive proteglice, a vrh nosa dlakavu bradavicu. Na dugačkom licu vidjelo se više nabora nego na seljačkoj košulji (...)“ (Šenoa 2000: 23).

Drugim riječima, pripovjedač je opisuje kao vješticu, ali takva je fizička karakterizacija u ovome slučaju u službi naglašavanja njene duševne čistoće i pobožnosti. U skladu s time pripovjedač ju je potom psihološki okarakterizirao:

„Ali ne bijaše u nje duša pusta, srce himbeno; paprenjarka bijaše pače vrlo pobožna starica. U njezinoj daščari visila je čađava slika čudotvorne Gospe Remetske, a pred njom gorjela je na čast Bogorodici i za spas duše mjedna svjetiljka. Magda, sjedeći vazdan u svom drvenom zaklonu, motala je drijemljuć zrnatu, posvećenu krunicu, te bi samo kadšto ozeble ruke nadnijela nad lonac pun žeravice ili pokoju progovorila sa kakvom građankom ili sa zvonarom. Obično šaptaše Oče-naš i Zdravumariju, sjalo sunce ili padala kiša.“ (Šenoa 2000: 24).

Nadalje, Dinko Župan na čiju se studiju uvelike oslanja naš diplomski rad naveo je vrlo jednostavnu, a važnu tablicu poželjnih ženskih osobina, ovisno o njihovoj starosti i ulozi koju vrše u društvu. Osobine koje bi „dobra majka“ trebala imati su: skromna, pobožna, blaga, mirna i brižna. Budući da je Dorina majka preminula, o njoj je brinula Magda te joj je bila kao „druga majka“. U skladu s danom ulogom u djelu, profilirana je tako da udovoljava svim navedenim osobinama. Njezina pobožnost već je istaknuta. Njezina brižnost prema Dori naglašava se kroz cijelo djelo, a neki od primjera su; „Toj je Dori bila stara Magda kuma na krstu, to je kumče pazila Magda kao oko u glavi“ (Šenoa 2000: 25).

S druge strane, spomenuli smo da su roditelji i braća često kontrolirali sva kretanja djevojaka bilo da je u pitanju zaista kretanje djevojke izvan kuće ili bilo koja druga radnja poput odijevanja ili druženja s prijateljicama. U skladu s tom društvenom normom Magda je prikazana i kao „čuvarica Dorine čistoće“, ali i ona koja svjedoči nepravdi koja je nanesena djevojci. Naime, Magda je uvijek uz Doru ako Petra Krupića nema kod kuće. Prisutna je kod svakog razgovora djevojke s udvaračem Pavlom Gregorijancem te potvrđuje da njih dvoje nisu prekršili ni ljudske ni božanske zakone. Zanimljivo je što je Magda prikazana kao aktivan lik iako je žena, a to nije često kod prikaza pozitivnih ženskih likova jer se njih većinom prikazuje statično i pasivno. Odnosno, umjesto tih statičnih likova o njihovoj sudbini odlučuju drugi, a one samo prihvaćaju odluke drugih likova smatrajući to sudbinom ili ne izjašnjavajući se uopće. Ona je aktivan lik jer se sukobljava s Čokolinom, prigovara ženama koje ogovaraju, ne prepušta se sudbini kada joj unište mjesto na kojem je radila, a najvažnije,

zdušno brani Doru i gorljivo iznosi stav Dorinu ocu kako je pogriješio poslavši djevojku na selo. Njena aktivna pozicija mogla bi se opravdati time što je starica jer se u našoj, kao i u mnogim drugim kulturama, stariji ljudi cijene kaoiskusni i mudri autoriteti. Stalni epitet koji se veže uz Magdin lik je „stara“. Ona zbog svoje starosti, a s kojom stječe i životnu mudrost, te je k tome i pobožna žena, dobiva pravo izražavanja u djelu. Dakle, Šenoininim čitateljima toga vremena, kao što smo natuknuli, Magdina svjedočanstva moraju prenositi istinu jer je u tradiciji patrijarhalnog društva osim poštivanja oca i njegovih odluka, poštivanje i vjerovanje starijima i mudrijima te odnošenje s poštovanjem prema starim ljudima bez obzira kojeg su spola. Dakle, Magdino svjedočanstvo bilo je dovoljno da Dorin otac, ali i čitateljska publika vjeruju u Dorinu djevičansku čistoću, ali su i dovoljan razlog da se Magda iako žena afirmira u djelu tj., da dobije „vlastiti glas“.

„Kume! Ne slušao bog toga vašega grijeha! Dakle, to je, to? Nije li vas stid i sram takova šta vjerovati nekmoli govoriti? Da je Dora s mužem griješila, a ja da sam pomagala! Gdje vam je srce, gdje vam je duša, kume? Dora, ta bijela ruža, ta golubica, koja ima srce da bi se s njom i anđeli božji dičili, kojoj Zagreb para nema, kako je čista i krotka, kojoj sam ja kuma! A ja, njena kuma, pred bogom, njena druga majka, da sam ju vodila na grijeh! A mislite li vi, kume Petre, da bi stara Magda, koja mora za svoje kumče odgovarati pred bogom, koja nema nego koraknuti u grob, da bi Magda pod stare dane vrgla božji zakon pod noge i otrovala mlado srce?“ (isto: 121).

6.2. *Zlatarovo zlato*: lik anđela u kući (Dora)

U skladu s tadašnjim društvenim normama, Dora, kći zagrebačkog zlatara Petra Krupića, pasivan je ženski lik koji ne odlučuje ni o čemu u svome životu. Točnije, ona je pasivna promatračica događaja koji se odvijaju oko nje. U djelu je opisana kao lijepa, skromna, krotka, tiha, mila, djevica bijelog lica, bistra i živa. Često se opisuje Dorina pobožnost kao i njezina tjelesna slabost, ali ne i bolest. Prikazuje ju se kao fizički slabašnu, ali i kao djevojku kojoj treba spasitelj, odnosno hrabar muškarac koji će brinuti o njoj. Dio njene karakterizacije odnosi se i na njen imetak tj., mnogi se mladići žele oženiti njome jer osim svih vrlina duhovnih i tjelesnih koje je krasi, zlatarova je kći jedinica. Drugim riječima, ona ima odličan miraz koji ni jednome mladiću tj., obitelji mladića nije naodmet.

„Kad je nedjeljom i svetkom, idući od rane mise preko Markova trga kući svojoj, premetala drobne nožice, obuvane crvenim šiljastim postolicama, kad joj se lijepa glavica njihala pod

kitnom partom, a bujne joj se crne plete spuštale niz plavetni, janječim krinom ošiveni zobun, kad je ručicama držala na prsima veliki, srebrom okovani molitvenik, stidno gledajući pred sebe, da nijesi mogao spaziti munjevita oka od dugih svilolikih trepavica, bio bi rekao svatko: Eto, svetica sašla sa oltara među svijet, da milom pojavom razveseli snuždene ljude.“ (isto: 26).

Prije svega, kada analiziramo Dorin lik, nemoguće je zaobići podudarnosti s već spomenutom tablicom koju ćemo na kraju rada priložiti. Župan je u toj tablici naveo koje su najpoželjnije osobine djevojaka tj., osobine koje se često ističu u radovima tadašnjih pisaca te kulturnih i obrazovnih djelatnika, a koji su analizirali ponašanje žena i njihovu ulogu u društvu. Nametali su im određenu idealiziranu „sliku“ žene, a prema kojoj bi djevojka treba biti: stidljiva, pobožna, šutljiva, čedna i krotka (Župan 2013: 58). Navedeni podaci ukazuju nam na to da je Šenoa lik Dore profilirao u skladu s tadašnjim stavovima i viđenjima idealne djevojke spremne za udaju. Smatramo da je takav zaključak opravdan usporedimo li osobine koje se često pripisuju Dori s analizom Dinka Župana u *Mentalnom korzetu: Spolnoj politici obrazovanja žena i Banskog Hrvatskoj (1868-1918)*, a potvrdu našega stava iščitavamo i kod Zovka koji Doru analizira ovako: „Dora je Krupić posve idealiziran lik nježne svete, poslušne kćeri, odane i osjećajne zaručnice te djevojke koja nikada u životu nije imala nijednu ružnu ili zlu misao. Naivna i plemenita, lijepa i bez vlastitoga mišljenja, Dora ima ulogu 'žive lutke'“ (Zovko 2016: 71). Nakon svega navedenog, prikazat ćemo citat koji smatramo najboljim primjerom Dorine uloge u društvu i djelu:

„Oče moj! Oče moj! Oh opet sam tvoja, opet mariš za Doru. Oh bit ću ti dobra, bit ću ti krotka! Primi me na srce svoje jer u tebe mi je dobro' - i, stidnim okom svrnu na Pavla i na licima joj procvatoše ružice, kanda joj srce javiti želi da uz oca i drugo slatko ime u njem počiva (isto: 123).

Gore navedeni citat prikazuje nam njenu poslušnost ocu, mladenačku čistu zaljubljenost, stidljivost, iskupljivanje i vapaje za ocem koji se prestao ljutiti. Riječ je o idealiziranom odnosu kći i oca, o šablona kako bi se kćeri s poštovanjem trebale odnositi prema očevima. Nadalje, uz Dorin lik proteže se lajtmotiv djevičanstva. Pavao Gregorijanec u svakome dijalogu s Dorom obraća joj se s *djevice Doro*. Djevicom je oslovljavaju i ostali likovi poput Grge Čokolina, Stjepka Gregorijanca, kume Magde, Jakopovića, Kaptolovića i sveznajućeg pripovjedača. Drugim riječima Doru su svi djelatni likovi tumačili na isti način.

„A neće l' se i vama, djevice Doro, osladiti usne zlatnom kapljicom iz srebrne čaše kad vas pozovebog Hymen u svoj hram ili, jasnije govoreći, kad se udadete?“ (razgovor s Kaptolovićem) (isto: 80).

„(...) Pavao Gregorijanec ovu čestitu djevicu Doru grlio i ljubio kao što grli muž svoju ženu, a Magda da je pritom bila.“ (optužbe Grge Čokolina) (isto: 85).

„(...)Nadnese se mladić nad njezino lice i nijem je motrio ljepotu djevojku. 'Anđele slatki!', šapnu tužnim licem, 'kolika se nevolja oborila na te slabašnu djevicu! Zloba i glupost urotiše se proti tebi, čista dušo, da budeš plijenom grešne volje.“ (Pavlov žalosni monolog) (isto: 114).

Budući da roman dijelom prikazuje zagrebačku svakodnevicu nije čudno što je Dora obilježena kao lik kuće. Odnosno, ona je lik anđela u kući. Mirna, tiha i pobožna djevojka, oličenje *Uzor-djevojke* ili priručnika za djevojke Davorina Trstenjaka iz 1881. Dakle, Šenoa je svojim čitateljicama i čitateljima kroz ljubavnu fabularnu nit prikazao i uzornu djevojku onoga vremena, ali i podupiranje afirmacije građanske klase kao jednako vrijedne.

S druge strane, Dora na kraju bude otrovana. Iako je njena i Pavlova ljubav bila čista i poštena, ljubomorna Klara dala ju je otrovati. Važni motivi pri oslikavanju Dore su bjelina i usporedba s anđelom. Šenoa je pomoću takvih motiva želio istaknuti važnost djevičanske čistoće. Ne zaboravimo, Šenoa je stvarao u vrijeme kada je romantizam još uvijek prisutan, ali se u isto vrijeme stvaraju tendencije za realan prikaz života. U skladu sa svime rečenim, ocrtavaju nam se u književnosti likovi poput Dore. Prisjetimo li se ideala srednjovjekovne i renesansne književnosti koja je dobre žene izjednačavala sa sveticama, djevicama, bijelom puti, zlatnim kosama itd. Isto tako Šenoa nam je prikazao idealnu Doru, koju je između ostalog prikazao i kao strpljivu i pokornu zaručnicu.

„I u tom našem plemenitom gradu ima jedna djevojka za koju se misli da je bjelija od snijega i krotka kao majkina dušica (...)“ (isto: 82).

„Mnogo sam plakala, mnogo trpjela, ali srce mi se smijalo, ta trpjela sam za Pavla, za Pavlovu ljubav. -Oj, diko moja! Takve duše ne rodi nijedan naš gospodski dvor!«, odvrati nježno Pavao. A sad me ostavljaš! Šta ću ja! Umrijet ću čekajući tebe! Oh, ne idi! Ali idi! Pokorna ću biti! Ti bolje znadeš šta biti mora, ti bolje znadeš, -i djevojka briznu od srca plakati“ (isto: 148).

Nakon svega navedenog, istaknuli bismo da je Krešimir Nemeć u *Leksikonu likova iz hrvatske književnosti* Doru Krupićevu usporedio sa ženskim idealiziranim likovima iz svjetske

književnosti poput Danteove Beatrice, Petrarcline Laure, a naglašava da je Šenou pri stvaranju Dore inspirirala Lucija Mondella iz Manzonijevih *Zaručnika*. Tip lika kakva je Dora naziva još „progonjena vrlina“ ili „kućni anđeo“. On ju također karakterizira kao statičan lik te smatra da su takvi likovi često predmet muške žudnje ili žrtve spletke (Nemec 2020: 59). Njegove tvrdnje potvrđuju naš zaključak da je riječ o pasivnom liku koji ne djeluje:

„Njihova je funkcija u priči pasivna; one nisu pokretači radnje. Stoga se i ne mijenjaju tijekom fabularne progresije, nemaju psihološki volumen i nemaju svoju vlastitu priču“ (Nemec 2020: 59).

S druge strane, Nemec osim Dorine važnosti za fabularni tijek ističe i koje su tipične osobine „anđela u kući“, ali i da je Dora paradigmatički lik progonjene nevinosti u hrvatskoj književnosti, odnosno da su u njezinu liku ocrtane i sakupljene sve stereotipne osobine koje odgovaraju poželjnim, očekivanim ponašanjima i postupcima žena 19. stoljeća. Njezin status žene-žrtve samo produbljuje važnost njezina lika jer ona u probleme upada upravo zbog svoje lakovjernosti, dobrote, plemenitosti itd. (Nemec 2020: 60). Naposljetku Nemec kaže da je već Janko Ibler „lakonski“ zaključio da je Dora samo pasivna, odnosno da „Dora samo ljubi Pavla, a sve drugo prepušta sudbini i drugima“ (Ibler 1961: 70). Zaključak Krešimira Nemeca koji potvrđuje tezu našega diplomskog rada odnosi se na Dorinu submisivnost o kojoj on piše ovako:

„Odgajana pod strogim očevim nadzorom, dobra i submisivna Dora marljivo obavlja kućne poslove, rijetko izlazi iz doma i priprema se za zadanu ulogu: jednoga će dana postati vjerna i poslušna supruga i brižna majka. Skromna, plaha i stidljiva, Dora je ograničena na kućni prostor, zatočena u privatnoj sferi, zapravo u kavezu svoga roda“ (Nemec 2020: 61).

No, Slobodan Prosperov Novak ističe naoko oprečni stav po kojemu Dora ne može krotko i ponizno prihvatiti svoju ljubavnu nesreću, ali pod ljubavnom nesrećom koju Dora ne prihvaća Prosperov Novak govori o staleškim razlikama, tj. da Dora ipak pristaje udati se za Pavla iako je ona pripadnica građanske klase, dok je Pavao plemić. Prosperov Novak zaključuje da je Dora u tome segmentu izravni prikaz Šenoinih „kompromisnih društvenih pogleda“ (Prosperov Novak 2003: 230).

6.3. *Femme fragile*: Marta Gregorijanec

Po klasifikaciji Krešimira Nemeca gospa Marta cijelom svojom karakterizacijom dočarava *femme fragile* tip lika. Ona je kroz cijelu fabulu statičan lik, djeluje kao da uopće nije prisutna, no ona zapravo bolesna i iznemogla leži u svojoj sobi. Također, Nemeć navodi kako su *femme fragile* bile junakinje plemićkog porijekla te i po toj karakteristici Marta pripada kategorizaciji, odnosno toj skupini likova. Važnost za naš diplomski rad ona zasluđuje prilikom zadnjih trenutaka njezina života, odnosno kada pokazuje svoju majčinsku snagu jer iako bolesna i iznemogla prekida sukob Stjepka i Pavla, a sukob je mogao završiti tragično po oca i sina da se majka nije uključila u njihov sukob.

S druge strane, sveznajući pripovjedač je na nekoliko mjesta u djelu spomenuo Martinu dobrotu, pobožnost, krotkost i nježnost. Ona je bila prikaz idealne majke koja je svoju mladost i zdravlje posvetila svojoj djeci iako je morala živjeti sa zlim Stjepkom koji je nije mnogo cijenio te je njihov odnos uvijek bio služben. Dolazi do izražaja poučni karakter djela jer nam se kroz Martin lik zapravo prikazuje kako je jedina radost u životu udane žene zdravlje i sreća djece. Istaknuto je i da je Pavao sasvim nalik majci, naprotiv zlu i izopaćenom ocu te ga se često opisuje kao viteza. Ako se navodi neka pozitivna osobina koju je naslijedio od oca, riječ je o borbenosti i „vreloj krvi“, snazi na bojištu itd. U nastavku donosimo najvažnije citate koji nam prikazuju gospu Martu kao pobožnu, fizički bolesnu i dobru majku. Odnosno, prikazujemo lik majke koja do zadnjih trenutaka u životu brani svoje već odraslo dijete. Prikaz je ideala majke koji je Šenoa osmislio na temelju drugih djela u kojima se također javljaju *femme fragile* likovi, ali i vladajućeg društvenog poretka s poučnim karakterom za mlade djevojke. Gospa Marta sve je bračne nedaće pretrpjela zbog sreće svoje djece i ostala uz supruga bez obzira na njegove prevare i zlu ćud.

„Majko', rekoste, 'gle kukavca, nijem je, podaj mu dinar!' I dade mi gospa Marta dinar misleći da sam prosjak.“ (Jerkovo sjećanje na gospu Martu i brata Pavla) (isto: 107).

„Izrode', zaškrinu Stjepko mahnit. Skoči k postelji, trgnu pušku - puška planu - puče – 'Isukrste!', vrisnu žensko grlo, zavjesa se razmaknu i u sobu **navali na smrt blijeda žena** raspuštene vrankose u noćnoj **bijeloj haljini; oči joj gorjele od straha, usne drhtale, i raskriliv nemoćne ruke poleti prema Pavlu** te viknu: 'Sinko! Sinko! Gdje si, jao, gdje si?' I spazi iza dima sina gdje stoji kraj mramornoga kamina. Bijaše blijed, a sa čela mu kapala rumena krv. I baci se majka na sina kao bez svijesti grleći ga ljubavnom bjesnoćom. 'Tu sam,

majko, majko mila', prodahnu Pavao i ovinu strastveno ruke oko majčine šije. 'Krv! Bože! Reci gdje ti je zlo? **Pomozi, bogorodice sveta!**«, **zajeca nemoćna žena.**“ (isto: 126).

Gore navedeni ulomak prikazuje nam spomenuti sukob oca i sina u kojem se pojavljuje gospa Marta. Važan nam je jer se u tome ulomku najživlje ističe njezina važnost kao majke, braniteljice svoga potomstva. Opisana je kao nemoćna, preplašena, bolesna, ali u isti tren hrabra i sveta. Motiv bijele (noćne) haljine bio je čest motiv kod opisivanja dobrih, pozitivnih likova jer su ih autori često opisivali kao svete. Dragan Buzov opisuje važnost simbola bjeline, naglašavajući da je on važan kod analize *femme fragile* junakinja jer je to glavno obilježje likova te da označava čistoću, nevinost i idealnost, ali da je za dekadente ona predstavljala odvojenost od života i približavanje smrti. Buzov također govori da one nikada nisu aktivni likovi, a to u Martinu slučaju djelomično točno jer ona na kraju ipak postaje aktivan lik koji zaustavlja navedeni sukob (Buzov 1996: 96). No, smatramo da se ipak može smatrati ovim tipom lika jer je cijeli život šutjela i trpjela te se pokoravala nametnutoj ulozi dobre žene koja sve nedaće bespogovorno prihvaća kao dobra majka u kršćanskoj vjeri te i sam Buzov na kraju svog članka ističe da ako neki lik želimo proglasiti tipom *femme fragile*, nije potrebno da on sadržava sve navedene osobine, već je dovoljno da sadržava dvije ili tri ustaljene osobine (Buzov 1996: 104).

„(..) Gospa Marta mi gine dnevice kao snijeg o suncu. Mrzna je i ćudljiva; posti i moli, moli i posti. Niko, mezimac majčin i majčina je prilika - mrtvo puhalo - od zapećka nikud van do kecelje. A Pavao - starija mladica Gregorijančeva roda - prevrtljivac, svoje glave, svoje volje, a vrela krvca“ (isto: 37).

„Negda je tu noćevala i gospa Marta, ali sada je болоvala, sada je bila pobožna, sada joj bijaše ložnica na drugom kraju trijema.“ (Ponovni prikaz Marte kao onemoćale i bolesne žene) (isto: 124).

Odlomak nam prikazuje patnju koju je gospa Marta trpjela cijeli život, a na kraju se od patnje razboljela:

„Ne! Ja neću šutjeti, dignu Marta ponosito glavu. Dosta sam šutjela, dosta trpjela patnja. Dan za danom bijaše mi vijek za vijekom paklene muke. Čemerna bol mi je harala dušu, satirala tijelo, a moje srce bijaše leglo otrovnih zmija. O koliko noći nisam probdijevala klečeći pred raspetim bogom, koliko krvavih suza nije orosilo moje uzglavlje! Molila sam danju, molila noću za svoju milu djecu, za svoga nevjernoga muža. Ali moja molba kao da je pala na neplodan kamen. A sad gdje mi se u srce zajeo ubojiti crv, gdje mi se duša kida od tijela, gdje

preda mnom zijeva crni grob, sad, o bože, vlastiti otac sprema sinu smrt, jer nije dao da okalja grijehom ložnicu majke. Oh Stjepane -Stjepane - grešniče - ruka božja -“ (isto: 127).

Dragan Buzov u *Progonjena nevinost i femme fragile: Dva ženska lika u hrvatskome romanu od Šenoae do početka 20. stoljeća* ističe važnost *femme fragile* likova te kaže kako njihova boležljivost nikada nije prikazana kao ružna, nego je prekrivana, preobražena i idealizirana, a ovi su likovi u opreci s „brutalno zdravim“ partnerima, a takav je bio i Stjepko Gregorijanec. Nadalje, važnim smatra da su žene iz aristokratskog društvenog sloja okarakterizirane kao *femme fragile* likovi jer su autori obožavali takve likove koji su za njih predstavljali degeneraciju i propast plemstva. Odnosno, one su bile najljepši i krhki izraz umornog, onemoćalog plemstva (usp. Buzov 1996: 95).

6.4. *Branka*: lik učiteljice (Branka)

Nezaobilazno djelo kada je riječ o Šenoinu opusu zasigurno je *Branka*, a djelo je podnaslovljeno je kao „opširna pripoviest“. Ovo je njegovo posljednje cjelovito djelo koje je objavio 1881. Nama je ovo djelo ponajprije zanimljivo jer je glavna junakinja mlada učiteljica koja odlazi iz Zagreba u selo Jalševo gdje dobije prvi učiteljski posao. Promatrajući odnos ženskih likova sa stvarnim stanjem u društvu za vrijeme 19. stoljeća, zanimljivo je promotriti lik učiteljice, kako ju je osmislio Šenoa i što je on trebao predstavljati za mlade hrvatske generacije čitateljica i čitatelja. Krešimir Nemeć prije gotovo trideset godina rekao je da je *Branka* roman lika, ali da se u tome romanu može nazrijeti dio Šeninih preporodnih i nacionalnih ideja, odnosno „preporodnih nastojanja koja je i sam Šenoa prihvatio“. Šenoa je smatrao da književnost treba biti nacionalno funkcionalna, odnosno da treba prosvjećivati i osvješćivati narod te poticati narodni duh (Nemeć 1994: 81). S druge strane, *Branka* nam prikazuje na kakvoj se razmeđi našao Šenoa i koliko je njegova uloga važna jer je stvarao u razdoblju između romantizma i realizma pa njegova djela često ocrtavaju obje poetike. U skladu s time *Branka* je većim dijelom pisana u obliku pisama koje protagonistica Branka razmjenjuje s najboljom prijateljicom Herminom, a takva struktura romana odgovara epistolarnoj tradiciji kakvu je afirmirao romantizam. Branka je za tadašnja društvena poimanja vrlo neobičan lik, ona tek na kraju može pripasti u određenu prihvatljivu kategoriju,

odnosno u tip lika koji Nemeć naziva „lik anđela u kući“. Prije kraja djela ona je svojevrsni hibridni lik.

U njezinoj karakterizaciji ima oštroumnosti, idealizma, strasti (prema učiteljskom pozivu), hrabrosti, rječitosti i ljepote. No, Brankina ljepota nije ona zavodnička ljepota kojom se krasi *femme fatale* likovi, nego ljepota buduće majke hrvatske djece. Ona je fizički okarakterizirana poput „anđela u kući“. Kod njezine karakterizacije često se ističe njena „živa hrvatska krv“. Budući da je najizravniji prikaz onoga što Šenoa smatra „dostojnom djevojkom, suprugom i majkom“, prikazana je kao iskrena, srčana, bori se za svoje mjesto na poslu, te isto onako kako bi se majka trebala boriti za svoju djecu da odrastaju u dobre ljude i ispravne građane, tako se i Branka od početaka bori za svoj opstanak u Jalševu kako bi ostala sa svojim učenicima. Bez obzira na nedaće i urote koje se oko nje kuju ona uspješno prevladava svaku prepreku. Dubravko Jelčić o izvorima na temelju kojih Šenoa stvara svoja djela ističe da je povijest za Šenou sredstvo nacionalnog odgoja njegova naroda i škola rodoljublja (Jelčić 1984: 167). Odnosno, *Branka* je jedno od djela koja prikazuju rodoljublje i nacionalni odgoj.

Budući da kroz cijelo djelo Branka razmjenjuje pisma s Herminom, saznajemo mnogo o njezinim problemima i osjećajima. Pripovjedač njene postupke često opravdava tj., za svaki postupak koji bi se mogao smatrati preoštrim i nepriličnim da ga počini mlada djevojka ističe razlog zbog kojeg je tako postupila. Ona je prikazana kao iznimno brižna unuka što ne čudi jer je slično kao Dora Krupić odrastala bez majke (nju odgaja Magda) te ju odgaja baka. Branka brigu o baki povjerava Hermini. Često se ističe emocionalna povezanost koju Branka i baka dijele. Već u prvome opisu Branke možemo primijetiti pripovjedačevo žalovanje za stanjem u tadašnjem zagrebačkom društveno-političkom životu. On opis Branke, a koja je prikazana kao idealna djevojka, suprotstavlja opisu „tipičnih“ zagrebačkih djevojka prema kojima nema milosti, odnosno, osuđuje njihov izgled i ponašanje jer ima nacionalističke stavove pa im zamjera što u njima „ima mnogo strane krvi“.

„I Branka bijaše gradsko čedo, ali nipošto bljedolik, drhtav stvor, pun migrene i fantastičnih sanja, već djevojačka krepka, jedra i rumena, glatke crne kose i osobito sjajnih, vrlo pametnih očiju. Ne znam bi li je slikar bio izabrao za model Judite ili bar Julije, ali na svaki način bilo je u djevojke puno realne ljepote i pravilnosti koja ne vene godinama, dočim pomodne ljepotice salona vrlo rano ocvatu. Čini mi se da je Branka bila mladica stare one građanske korjenike, jedre i zdrave, koja od navale tuđe krvi sve više i više gine, i samo kadgod vidiš još nedjeljom u odaljenim ulicama grada na prozorčiću koje oblo, zdravo djevojačko lice koje gleda pametno

i jasno u svijet kao ptičica na grani, koje se smiješi kao što se smije dijete što drije mlje u kolijevci. Od dana do dana, velju, rjeđe je vidjeti takva lica, kao što od dana do dana stare građanske navade ginu, što je čovjeku Hrvatu žao, ma i ne mislio da je samo staro vrijeme vrijedilo.“ (Šenoa 2001: 7)

Budući da se pred kraj 19. stoljeća u javnosti javljaju ideje kako bi žena ipak trebala raditi i time pomagati suprugu ili svojoj obitelji, kroz lik Branke podržava se takav stav da žene srednje klase rade u kući i izvan nje, tako da Branka u raspravi s Herminom govori sljedeće:

„Ženska vrijedi dva puta više kad se sama bez muške pomoći pošteno prehraniti zna; biti će ti samostalnija, ponositija, bit će sigurnija od nesreće, pa udade li se, može i pomagati muža“ (Šenoa 2001: 12).

Oduži ulomak koji ćemo prikazati u nastavku savršeno prikazuje Šenoinu poetiku i moralno-didaktičnu ulogu njegovih djela koju je pokušavao projicirati na čitateljice i čitatelje svojih djela. Svi njegovi stavovi o smjeru u kojem bi naša domovina trebala ići sadržani su u navedenom dijalogu Hermine i Branke, a u kojem Branka svojoj prijateljici na pitanje o školovanju žena odgovara navedeno;

„Znam da je žena na svijetu da se uda. Ali ako je svojska, ako je nešto nešto naučila pa zna kako se privređuje, bit će, vjeruj, dobra supruga, bolja gospodarica, jer će znati cijeniti rad i brige svoga muža niše negoli mnoge pomodne lutke zagrebačke, koje iz zavoda idu na prvi ples i poslije prvoga plesa pred vjenčani oltar. Takva ženska biti će, vjeruj, dobra majka, jer će svoju djecu manje maziti, negoli druga otmjena nehajnica, koja ne mari za borbu života dok sama ne padne u bijedu. Takva žena bit će i bolja Hrvatica, jer stekav naukom i radom samosvijest, viđat će bolje rane svoje domovine, biti odvažnija, pa će i u kolu svoje obitelji raditi za svoj dom, za svoj narod, uzgajat će djecu, nekim svetim zanosom, nu, bit će prava hrvatska majka, koja će muža bodriti na junaštvo, nipošto zavlačiti ga u kukavštinu. Žensko srce, ako nije u prvom cvijetu iskvareno, ako nije od kriva uzgoja okržljavilo, žensko je srce plemenito, milostivo, pa kad vidi nevolje svojega doma pristajat će ponosom uz mukotrpní narod, borit će se po svojim silama u obitelji za nj i neće svoje sinove uzgajati za sebične, kukavne gizdeline, niti kćeri za lutke bez srca; uzgajat će ih za vrijedne muževe i žene. Vidiš, Hermino! To ti je moj ideal! (Šenoa 2001: 13–14).

Drugim riječima, Branka svojom rječitošću i odvažnošću ne narušava postavljene društvene norme, nego ona uviđa kako bi u postojećem sustavu vrijednosti bilo bolje kada bi

žene privređivale i stjecale više znanja. Nekoliko poglavlja ranije bilo je riječi o očekivanjima društva što sve treba znati žena koja se sprema udati. Isti sustav vrijednosti ističe i pripovjedač u djelu smatrajući da se od žena očekuje previše, odnosno da se od njih očekuju jednaka znanja kao i kod „Adamovih sinova“, ali da „Evine kćeri“ nisu spremne i sposobne za toliko briga jer se ubrzo od toliko obaveza razbolijevaju.

„Branka bijaše uistinu neobična djevojka, gotovo bi se moglo reći čudo od djevojke, jer nije bila na ono brdo tkana kao što su druge gradske gospođice. Današnji vijek okrutan je prema ženskima, jer se od Evinih kćeri zahtijeva više nego od muškaraca. Deklamuje se na sve strane: prosvjeta neka pronikne u sve slojeve pučanstva, neka jednako obuhvati sve spolove. Gospođicama propisuje se dakle, dok u školi sjede, onaj isti recept učenosti kao i muškarcima. Astronomija, fizika, matematika, psihologija, filologija, povijest neka ne bude samo svojinom Adamovih sinova, već i Evinih kćeri. U tu mladu žensku glavicu valja dakle strpati cijelu enciklopediju. Tako umuje danas aristokracija, pseudoaristokracija, birokracija, pa i građanska, to jest obična ženska naobrazba. Nu želi li djevojka pravo steći da se smije gibati po laštenom parketu, svakako je potrebit i glasovir, pjevanje, crtanje, francuština, gimnastika, plesanje, pače i sklizanje na ledu. To je, što Parižanin veli *chic*. Na nesreću osuđen je vrh toga ženski spol i na švelo, vezivo, pletivo, a ne smije se plašiti ni plamena domaćega ognjišta. Štoviše, ta gospođica postat će danas-sutra majkom, pa bi dakako morala još učiti velevažan predmet, 'nauk o čistom srcu, o plemenitoj duši' (Šenoa 2001: 17).

Razlog Brankinu slobodnijem izražavanju pripovjedač opravdava njezinim teškim djetinjstvom u kojem je majka preminula, a otac trgovac, koji usput „voli“ kocku i alkohol napušta Branku kao malenu djevojčicu. Odlazi u Ameriku gdje za vrijeme građanskog rata biva ubijen te djevojci kao jedina živuća obitelj ostaje baka s majčine strane, a ona se je i ranije brinula o djevojci. Dakle, Branka je od malena morala očvrnuti kako bi opstala u muškarcima predodređenom svijetu.

„Da se ustrajnu radu priuči, da lakše steče sredstva za višje naobraženje, počela je zarana radit za strane, pače više neg je od potrebe bilo. Baba nije u njezine osnove dirnula, niti najmanje prigovorila; znajući kakova je djevojka, i da je u nje odvažna, tvrda volja, starica je samo uživala slušajući kako vas svijet njezinu Branku visoko cijeni i hvali. Branka bijaše djevojka oštroumna, logična i ozbiljna, al kraj svega toga ponešto idealistkinja!“ (isto: 22).

S druge strane, Šenoa kroz lik Branke projicira svoje nezadovoljstvo onime što je Zagreb postao te izlaže svoje programatske ideje o narodnom duhu, ali i lokalpatriotske tendencije;

„Lijep i divan je naš Zagreb, vazda će mi ostati u mom srcu, al najmanje mile mi se Zagrepčanke i Zagrepčani što se evo po pločniku Ilice povlače. Molim te, slušaj ih samo. Tko su ti ljudi, šta su? Uzmimo da dođe koji stranac, da ovuda prolazi. Reci mi po duši, bi l' taj čovjek po govoru ovih ljudi znao u kojoj je zemlji, među kojim narodom? To me baš tjera iz Zagreba, jer to nema srca, poštenja za svoje, i smatra nekom noblesom kad može tuđe običaje, tuđi jezik oponašati“ (isto: 23).

Prvi Brankin prosac zlokobni Marić iznosi široko prihvaćeno poimanje žene. Odnosno, pri prošnji Branke ističe da je prosi jer smatra da je ona idealna buduća žena i majka te je takvim patrijarhalnim stavom prema ženama smješta u unutrašnjost kuće poput likova kućnih anđela ili čuvarica ognjišta;

„Da vas odvratim od vaše namjere, da vas sklonem da postanete majkom obitelji, te da blagotvorno djelujete u kolu porodice. Toliko sebičnosti je čovjeku dozvoljeno. Vi ćete biti najbolja žena, majka, vi ste ozbiljni, odvažni, imate srca, obrazovanja (...)“ (isto: 32).

U trenutku kada Branka Mariću objašnjava zašto se ona za njega nikada ne bi udala Marić ponovno zastupa patrijarhalni stav prema kojem bi Brankino gorljivo obraćanje muškarcu bilo uvrjedljivo i neprimjereno te joj kaže sljedeće; „U vas ima nježnosti, finoće i obrazovanja društvenoga manje nego što sam prije mislio. Vaš govor zaudara dapače nekom prostotom, koja ne pristaje nimalo mladoj djevojci.“ (isto: 35).

Brankin je govor često uzvišen, fanatičan i graniči s patetikom. Šenoa ju je oslikao nerealno savjesnom, poštenom, hrabrom i snažnom, a jedan od primjera takvog ocrtavanja Branke je u vrijeme prije odlaska na vlak za Jalševo. Branka je sama na majčinu grobu i govori sljedeću patetičnu i fanatičnu izjavu: „(..) kunem ti se da ću biti poštena, vrijedna do vijeka, da će mi srce ostati plemenito do groba, duša čista i bistra. Idem orat tešku, tvrdu brazdu, idem oplemenjivat svoj puk, mladice našega naroda“ (isto: 50).

Međutim, riječ je o romanu lika, a Nemeć zaključuje da Šenoini romani koji tematiziraju tadašnje suvremene teme sadržavaju detaljne karakterizacije likova pa i promjene u karakteru likova u odnosu na situaciju, a kako bi čitatelji djelo doživjeli što realističnije i stvarnije. Jasno nam je da je riječ o romanu lika ili *figurenromanu* jer djelo nosi naziv po imenu protagonistice romana (Nemeć 1994: 90). Karakternu promjenu u odnosu na situaciju Branka doživljava u trenutku kada se zaljubljuje u mladog grofa Belizara. Dakle, u trenu kada Branka po prvi puta čuje za grofa Belizara doživljava ga kao „umišljenog junaka“ i „mizantropa“ (Šenoa 2001: 90). No, kada se zaljubi mijenja stav o njemu. Branka se tada

upušta u žustru raspravu pa je prijateljica načelnikovicica opominje kako bi trebala govori tiše. Naime, nalazile su se pred gradom, a glasne žene u onovremenom društvu smatrali su neodgojenima, a uz to upozorava je da joj je pao šešir, na što se Branka postidi svoga ponašanja. Branka je u ovom djelu romana još uvijek prikazana kao subverzivna žena koja raskida s onodobnim normama jer govori jasno i glasno svoje stavove, a djecu u školi uči „novitetima“ na opću strepnju i žalost roditelja koji se tome teško prilagođavaju. No, ona u drugim segmentima ne odskače od društvenih normi. Naime, ona je djevojka posvećena svome poslu, a slobodno vrijeme provodi s načelnikovom ženom i župnikom. Dakle, uz udanu, stariju ženu i svećenika od kojih kao mlada djevojka može učiti o životu, a oni je nekada opominju, a ponekad hvale njenu rječitost i žestinu.

Branka je bila učiteljica „nove škole“ jer nije fizički kažnjavala djecu te im je dopuštala da slobodno misle i govore. Svoju dužnost obnašala je pošteno i prema svima se jednako odnosila. Učila je djecu potrebnim znanjima u skladu s njihovom dobi. S druge strane, ona poznaje sve predmete i sitnice koje treba znati kao učiteljica. Župnik joj je djelomično u ulozi oca pa ju je grofu Belizaru predstavio kao jako pametnu djevojku koja zna crtati, plesti, svirati, pjevati, a uz to govori francuski i talijanski. Drugim riječima, da se nije posvetila učiteljskom zvanju, bila bi vrlo poželjna mlada djevojka za udaju (usp. Šenoa 2001: 111).

Pri klevetanju Branke prisutna su „kršenja“ tipičnih društvenih normi. Zamjerili su joj što: „Svaki učitelj mora da pazi na svoj ugled, nu nova učiteljica kanda je na to zaboravila, jer se često na ulici **glasno smije i previja, pače katkad ju prate i muškarci kući**“ (isto: 114). Nadalje, žalili su se na njen pristup i poučavanje tj., da djecu uči „nepotrebnim znanjima i travama“ koje nisu potrebne, a najviše im je smetalo što djecu smatra jednakima sebi i što kod nje nema „ni palice ni šibe“, a za koje su seljani smatrali da su u školi prijeko potrebne.

U tren kada je grof zaprosio Branku, ona prvi puta opisuje svoje osjećaje koje u njoj izaziva ta izjava. Cijelo vrijeme župnik i načelnikovicica su joj govorili o njemu, a ona se divila i čudila tako neobičnom čovjeku. Ona u tome trenu (kada je Belizar prosi) od neobične srčane „subverzivne“ djevojke postaje idealiziranom ženom, tipom lika „anđela u kući“. Njeni postupci odaju da se i on njoj sviđa te djeluje kao tipična zaljubljena djevojka. U skladu s nametnutim društvenim normama Branka ističe njihove staleške razlike kao prepreku njihovoj vezi:

„Ludo!' rekoh si, 'on je grof, ti građanska kći i jadna pučka učiteljica, ti si Hrvatica, on je prestao biti Hrvatom, moj je zadatak borba za prosvjetu naroda, njegov uz nešta gospodarstva, udobno uživanje bez stalne svrhe. Naši putovi, naše pleme, naši karakteri toliko su različiti da tu ne može biti ni sastanka ni saveza do vječnosti“ (isto: 163).

Čak i više, Branka ga upozorava da je ne smije oženiti zbog gore navedenih normi te mu govori da bi time iznevjerio svoj sveti stalež. Na samome kraju djela, Branka se stapa s likom anđela u kući, a u djelu je to prikazano na tipičan način: prvo se razbolijeva od zaljubljenosti, piše pismo grofu (odgovor na prosidbu), pohodi je župnik i ona pristaje na ženidbu s Belizarom, ovim riječima:

"Ljubim ga, oče, Bog mi je svjedok, i samo radi njega. Evo, uzmite me za njega, blagoslovite me. Njegova ću biti, biti pokorna i dobra, i ako je Božja volja, pazit ću njegovu sreću kao majka djeteta svoje“ (isto: 172).

Odnosno kao što smo natuknuli, Branka izlazi iz okvira subverzivne žene koja se opire normama i izrasta u sliku idealne žene 19. stoljeća. Ona pristaje na vjenčanje s Belizarom, ali odustaje od svog učiteljskog poziva zbog uloge žene i majke. Župnik ju je uvjerio da treba slušati svoje srce te da djeci može više pomoći ako postane grofica, nego kao učiteljica. U posljednjoj rečenici prikazuje se završna i najvažnija Brankina društvena uloga, a to je uloga majke koju je povijest ženama nametala kao jedinu iskonsku ulogu bez koje žene nisu žene. Dubravko Jelčić ističe da je Šenoa ovim djelom prikazao „žalosno stanje hrvatskog pučkog školstva kojemu mogu pomoći samo plemeniti idealisti, nesebično predani uzvišenom učiteljskom pozivu, mogu pokrenuti s mrtve točke zaostalosti i podići na višu razinu prosvijećenosti i odgoja“ (Jelčić 1997: 136–137). Bila je to vrlo aktualna tema jer Šenoa deset godina nakon *Stankovačke učiteljice* Ivana Perkovca objavljuje *Branku* koja ima identičnu radnju. Naglašava se i da Šenoa nije tajio sličnosti sa Stankovačkom učiteljicom (Jelčić 1997: 136–137). Nama je ta informacija važna jer primjećujemo da se u to vrijeme promišljalo o položaju žena, o školovanju, ali i o mogućem poboljšanju ženskog obrazovanja.

6.5. *Branka*: lik prostodušne djevojke (Hermina)

Nasuprot Branki Šenoa je Herminu prikazao kao nesavršenu, običnu, gradsku djevojku, kao jednu od onih kojima zamjera čitanje stranih djela i odnarođivanje. Iako je pozitivan lik u djelu, primjetno je na nekoliko mjesta u romanu kako sveznajući pripovjedač

ima negativan stav prema Hermini, a takav stav primjetan je već na prvim stranicama pri opisivanju Hermine.

„Unide mlada plavuša, visoka, vita, ponešto blijeda, ponešto uzvinuta nosića i drzovita lica, po tijelu i odijelu, po držanju i vladanju prava protivština Branki. Domaća djevojka bješe obučena u priprostu vunenu haljinu, a preko prstiju bila unakrst privezala čipkan rupčić; kosa joj je bila sprijeda glatko pričešljana uz čelo, a straga savita u jednu kitu, u kosu bila je zataknula cvijet, na prsima joj visio križić od bjelokosti. Drugačija bijaše došljakinja. Teško je koracala utegnuta u uzanoj haljini po zadnjoj modi, tako da si joj obrise donjega tijela jasno razabirao. Visoke petice izrezanih laštenih cipela pomicala se nestašno po podu, na ne lijepu nosiću sjedile očale, iza kojih su sivkaste oči, na silu stiskajući se, žmirile. Ispod širokih oboda spuštala se nehajno plava, bjelinom posuta kosa na na uska ramena, samo je na čelu na fratarsku prirezana bila. U svakom uhu rumenilo se veliko zrno koralja, a tri debela crvena niza padahu joj na prsa. Držala je pod pazuhom velike crne korice, na koje bjehu utisnuta zlatna pismena *Musik*. Branka bijaše kao slika fina i pomno izrađena bojama, okružena stalnim crtama, nadahnuta živim koloritom, došljakinja pako bijaše kao fantastička prilika bez stalnih obrisa, na brzu ruku skicirana i blijedimi bojama slikana“ (Šenoa 2001: 8).

U djelu je Hermina prikazana kao prostodušna, obična zagrebačka djevojka kojoj je cilj što prije dobro se udati. Želi se udati kako ne bi trebala ni o čemu misliti. Važno joj je kako izgleda te se što prije želi riješiti škole i bilo kakvog učenja. No, to ne znači da je Hermina negativan lik. Ona po ondašnjim društvenim normama tj. očekivanjima kakva bi djevojka trebala biti odgovara opisu tipične žene. Prisjetimo li se osobina koje Dinko Župan navodi kao poželjne, Hermina ih većinu zadovoljava jer je pragmatična. Naprimjer, ne zanima je znanje niti želi voditi razgovore koji „nisu za žene“.

„- Okani se, molim te, prodike? Još nisi učiteljica! Ja do toga crtanja, te francuštine, toga glasovira, povjesnice, ne držim ništa. Djevojka mora to dakako učiti da bar reći može da je to učila. Finiji svijet dandanas traži taj formalitet. Ali ti to, draga, ne vrijedi, više nego umjetno cvijeće što ga nosiš jednu sezonu na šeširu, pa ga baciš. Dok djevujem, prikraćujem si tima besposlicama vrijeme, ali čim se udam, bacit ću note, risarije, povjesnicu i francuske vježbe za peć“ (Šenoa 2001: 10).

Nadalje, kroz Herminin lik prikazuje se stvarno stanje i popularan stav u društvu po kojemu su djevojke bile uvjerenе da je najbolja uloga u životu postati udanom ženom, a potom i majkom te da bez toga žena nije potpuno žena.

„Kad su mi ljudi došele govorili 'Gospođice!', smatrala sam to nekom ironijom; sad se ponosim tim naslovom, jer mi daje pravo na romantičke doživljaje, koji su mi, kako znaš, osobito mili. Pak naslov 'gospođica' svakako je put do 'gospođe', što je napokon pravi i jedini cilj ženskoga života“ (Šenoa 2001: 11).

Međutim, iako je Hermina prikazana kao obična zagrebačka djevojka bez viših životnih ciljeva, ona je iznimno odana i poštena prijateljica Branki. Njihovo prijateljstvo je važan segment jer kao što smo već spomenuli, polovinu djela čine pisma koja djevojke upućuju jedna drugoj. Dakle, nemoguće je nakratko ne promotriti važnost prijateljstva. Hermina, osim što redovito čita Brankina pisma, redovito joj odgovara na pisma i najvažnije posjećuje baku svoje prijateljice. Ona nije dala puko obećanje, već nam Šenoa uz idealnu Branku prikazuje i jedno idealno prijateljstvo koje daljina nije razdvojila. Na kraju djela saznajemo da se Hermina vjenčala s vlastelinom nedaleko Jalševa te da se često viđaju.

S druge strane, Hermin lik morao je biti prikazan kao „manje idealan“ da bi Branka čitateljima djelovala kao savršen primjer djevojke, ali Hermina unosi dozu humora u djelo i zabavlja čitatelje. Ona svojim dosjetljivim i naoko običnim pristupom životu u raspravi s Brankom zastupa stavove većine mladih djevojaka. Tim postupkom, Brankini često pretjerani moralni argumenti postaju prihvatljiviji tj., manje napadni. Na što nam ukazuje i sljedeći primjer, nakon Brankina moralnog izlaganja o životu i samostalnosti, Hermina odgovara:

„ - Da, da! - nastavi Hermina - gledaj me koliko te volja, moja draga! Ples, koncerti, maškarade, kazalište, sve to dosad zabranjeno voće smijem odsada po voljici trgat, pa i hoću, a strogi inšpektor nema ni prava da na me digne svoj svemogući kažiprst. Kolike slasti! (Šenoa 2001: 10).

Poznato nam je, te smo u ranijim poglavljima spomenuli da se u 19. stoljeću većina žena protivila emancipaciji, smatrale su da im ne trebaju jednaka prava kao i muškarcima i da su društvene norme s razlogom tako postavljene. Takvo je mišljenje prevladavalo i nije bilo iznimka, a u manjini su bile žene koje su uviđale da su u lošijem, podređenom položaju u odnosu prema muškarcima. Takav široko prihvaćen stav prema ženskoj ulozi u društvu Hermina iznosi vrlo jasno, kao protuargument Brankinu idealiziranju samosvjesne žene.

„Ja vrijedim više nego muškarac, jerbo sam ženska. Posve je suvišno da se mučim kakovom naukom, da učim, kako se prostim jezikom veli, kakov zanat. Mi smo na svijetu da se udarno, da budemo gospođe, a dužnost je muškaraca da nas ožene. Udam li se, to sam po sebi emancipirana, jer sam gospođa. Tako ja mislim o emancipaciji. Mnogi vele da je udaja

ropstvo, ja velim da je sloboda, samo ako je žena pametna, a Bog je u tom poslu bar ženskim mrvicu soli više dao nego muškim glavama“ (Šenoa 2001: 12).

Ona, gotovo pa identično poput Trstenjaka i Lorkovića, smatra da je uloga žene određena privatnom sferom te tim pristupom raspravi i argumentima, naglašava važnost društvenih normi i njihovu rasprostranjenost:

„Ne vjerujem; ženska je pod svaki način privatna osoba i pripada ponajprije samo sebi, pak onomu za koga se uda. Brigu za svijet prepuštamo muškarcima, neka se među sobom kolju, to je njihova zabava, njihov zanat“(isto: 13).

Pišući o Hermini, trebamo istaknuti lik njena oca, naime njegovi stavovi o ženskome obrazovanju vrlo su moderni. On smatra da se djevojke trebaju školovati i raditi. Znati nešto raditi i biti neovisan za njega ne pripada samo muškarcima, nego i ženama, a iz toga razloga protivio se Hermini i njenoj majci kad je djevojka htjela napustiti školu. Smatramo da bi propust ovoga rada bilo ne spomenuti ovaj zanemareni fragmentni lik hrvatske književnosti. Doduše njegov stav djelomično ide u korist muškarcima, no njegovo mišljenje prikaz je promjena u društvu koje se odvijaju (*Branka* je nastala krajem stoljeća). Herminin otac prikazan je kao brižan otac koji svojoj kćeri želi omogućiti sigurnost:

„Nu otac reče: 'Bogzna što se zgoditi može, danas jesmo, sutra nismo. Svakako mora se za mlada pobrinut - bila to muška ili ženska glava - da nešto nauči, da nešto zna, i stigne li ga nesreća, moći će stajati na svojih nogama, neće zdvojiti u životu bez pomoći. Ti ćeš se, Hermino, učiti za učiteljicu. Svršiš li nauke, pa sviđi l' ti se onda učiteljsko zvanje, budi učiteljicom. Ne sviđi li se, a budem li ja živ, možeš u kući ostati pa kasnije se i udati, ali ćeš bar nešto znati, pače više znati nego mnoge zagrebačke gospođice, s kojima čovjek ne može ni ozbiljne riječi govoriti“ (isto:11).

6.6. *Branka*: lik brižne „babice“

Lik Brankine bake nije dublje razrađen, ali potvrđuje shemu o dobroj i pobožnoj starici koja brine o mlađoj djevojci, u ovome slučaju o unuci. Baka je mirna i strpljiva starica, ponosna na svoju unuku i njezine uspjehe. Ona je jedini živući član Brankine obitelji te se sama cijeli život skrbila za Branku, nakon smrti njezine kćeri (Brankine majke) i odlaska Brankina oca u Sjedinjene Američke Države. Ona je brigu o unuci preuzela s ogromnom količinom ljubavi i odgovornosti. Dakle, nije to činila iz pukog osjećaja primoranosti.

„Punice, hranite, branite, čuvajte mi tu djevojku, prilika je majci, Bog joj dao bolju sreću nego je dao majci, boljega muža nego što sam ja. Molim vas, punice, za ime Božje, gledajte da bude Branka poštena, vrijedna djevojka. Ja ću Boga za vas moliti, i Bog će pomoći, ako molitva takva propalica šta vrijedi. Molim vas hoćete li? Recite mi da mogu mirno krenuti u svijet. - Šta i pitate - odvrati starica ponešto umekšana - ta Branka nije samo vaše, nego i moje pokojne kćeri dijete, ja sam joj pravcata baba, pa ima i moje krvi u njoj. Znam da ništa nemate, idite samo bez brige u svijet, bolje je da vas ljudi ovdje ne vide poslije svega toga što se je zbio. Kunem vam se, zete, da ću svoju unuku, dok mi Bog da života, bolje čuvati nego kćer“ (Šenoa 2001: 20–21).

Ona je Branku učila kućanskim poslovima i prenosila joj znanja o gospodarstvu. Doduše, baka nikada nije imala problema s Brankom pa je okarakterizirana kao nenametljiva starica koja je Branki odluke puštala na volju, ali u djelu je jasno da je situacija u kući bila takva jer je Branka izvanredno dijete koje je odmalena ozbiljno pa baka nije imala potrebe za strožim nadgledanjem unuke ili intervencijama. Ona je zapravo pomoćni lik pri idealiziranju Brankinih osobina. No, svejedno je ocrтана kao „idealna baka“ po onovremenim kriterijima.

„Baba nije u njezine osnove dirnula, niti najmanje prigovorila; znajući kakva je djevojka, i da je u nje odvažna, tvrda volja, starica je samo uživala slušajući kako vas svijet njezinu Branku visoko cijeni i hvali“ (isto: 22).

Župan je kao glavnu osobnost starih žena naveo pobožnost. U književnome smislu kod Šenoa iščitavamo potvrdu važnosti te osobine jer se baka često prikazuje ili kao blaga starica koja brine za unuku i šali se s njome ili kao pobožna žena koja moli.

„Starica poznavala je živu osjetljivu ćud djevojke, pa se pobožala da bi mlada od žalosti oboljeti mogla. Zato se starica okrenula čas na desno, čas na lijevo uho, moleći svejednako Očenaš i Zdravu Mariju za zdravlje i sreću svoje unuke. Već zarana, ranije no obično, dignu se starica, obuče se, prekrsti se tri puta svetom vodicom te se poče plaho šuljati prema komorici svoje unuke“ (isto: 27).

Emotivni dijalog bake i Branke prikazuje nam njihovu povezanost i bakin strah od samoće, ali i nesebičnost bake koja dopušta Branki odlazak u Jalševo dok ona sama ostaje u Zagrebu. Saznajemo da se baka zaista doselila u lipnju u Jalševo. Baka, skromna kakva je bila, ponijela je sa sobom sve svoje stare stvari i namještaj, da se više osjeća kao kod kuće. Uz bakin lik često se veže epitet ljubiteljice cvijeća, što nije neobično jer je jedan od poželjnih hobija bila ljubav prema cvijeću, koja se prikazuje većinom kod mladih djevojaka koje se žele prikazati kao anđeoski likovi. Budući da je starica prikazana kao mučenica/moliteljica, prikazuje ju se uz cvijeće. Simbol bakinih suza i teških uzdaha spomenut je na više mjesta u

djelu, a uvijek kako bi se istaknula njihova emotivna povezanost. Baka je poput Magde iz *Zlatarova zlata* po osobinama koje je 19. stoljeće smatralo važnima, graničan lik. Ona pripada u dvije kategorije, one dobre i mudre starice i brižne majke. Njezina česta šutljivost prikazana je u djelu kao staračka mudrost jer prepušta svojoj unuci da sama raspravlja s drugim likovima o događajima koji se odnose na njenu budućnost, ali ako naprimjer netko pretjera ona se uključuje kao podrška Branki, npr. kad Marić pretjera, Baka ga izbacuje iz kuće.

6.7. *Branka*: likovi poštenih Jalševčanki (mesarica i načelnikovica)

U liku mesarice sadržane su sve poželjne osobine jedne žene. Ona poprilično odgovara paradigmi idealne žene 19. stoljeća u skladu s društvenim normama, ali i onime što u skladu s tim normama Šenoa pokušava projicirati na svoje čitateljice. Budući da je često isticao moralno-didaktičnu ulogu književnosti, nije iznenađujuće što čitamo o ženi koja nalikuje na prototip iz školskog udžbenika.

„Gospođa mesarica Hrvatica ti je staroga kova, vrlo građanska kći. Kako mi se čini, mari ona malo za to što biva u okolici i u dvorištu njezina 'hotela', jer to smatra po svoj prilici vanjskim poslovima, za koje neka se brine muškarac. Nu u nutrnjim poslovima, tj. u kući, vlada gospođa mesarica vrlo oštro. Kad moja kola zakrenuše u prostrano, prilično blatno dvorište, iziđe omašna vladarica doma, sva zažarena od ognjišta, pred kuhinjska vrata. Držeći jednom rukom ogroman kuhinjski nož, a drugom glavicu luka, promatrala me je vrijedna gospa svojim velikim očima toli oštro kao sveti Petar dušu koja se šulja u raj. Nu taj me pogled ne preplaši nimalo, jer je crveno, nabubreno lice bilo gospodarici toli dobroćudno i pošteno“ (isto: 64–65).

Zatim, iščitavamo pripovjedačevu sjetu za prošlim vremenima, i veličanje gospođe mesarice kao „prave Hrvatice“. Šenoa ju je tako okarakterizirao jer je imao određene nacionalne ideje koje je projicirao na svoje književne junakinje, odnosno na žene je gledao kao „odgajateljice budućih hrvatskih naraštaja“. Međutim, njegove nacionalno obojene ideje ne umanjuju vrijednost njenih ostalih cijenjenih onovremenih osobina koje su već navedene kod stvarnih i fiktivnih žena u ovome radu.

„Moja draga mesarica ujedno je živa kronika ne samo slavnoga mjesta Jalševa nego i cijele okolice. Ona poznaje u dušu svakoga velikaša, šljivara, župnika, trgovca, židovskog kramara, zna svaku gospođu; kako se gospodari, kako li se privređuje i radi, tko li napreduje ili nazaduje. Ne vjeruj da je ona pusto preklapalo, ili da joj je osobita slast prišiti ovom ili onomu krpicu, kako to znaju jezičave babe. U nje ti je srce pošteno, iskreno kao na dlanu. Veseli se radu i poštenju, a srđi

se na lijenost, oholost i nepoštenje, na domaće propalice, tuđe varalice i izjelice, pa ti brije jezikom sve po istini, da ju je milota slušati. To ti je prava hrvatska žena kakvih je prije puno bilo, koja ne bi zatajila ni mrvice istine, već iskazuje sve do piknjice što joj se u duši skriva, pa kaže svakomu svoje u brk“ (isto: 65–66).

Za razliku od nje gospođa načelnikovica pripada visokoj društvenoj klasi, ali je opisana kao dobra supruga i poštena žena koja je uvijek na strani dobra. Uredna je i lijepo odjevena, ponekad se ponaša uzvišeno, ali to nije prikazano kao negativna osobina, nego se kao razlog tomu ističe odgoj. Mesarica joj djelomično zamjera što se s njome može razgovarati samo o haljinama, ali to je opet tipično načelo aristokratskog odgoja (razgovori o lagodnim temama). Branka je opisuje kao: „Žena je to fina lica, aristokratičkog držanja, dosta dobro i fino uzgojena, a po materi iz stare barunske kuće. Kraj svega ponešto uzvišenoga dočeka ne probudi načelnikovica u meni nikakve antipatije“ (isto: 68).

U njenoj karakterizaciji prikazuje nam se primjer braka u kojem su supružnici rođenjem iz različitih staleža. Načelnikovica koja je dobra i pristojna supruga ponekad se srami zbog niskog jezičnog izražavanja načelnika, a on pokazuje zahvalnost i ponos što je s njome u braku. Prijateljstvo načelnikovice i župnika vrlo je važno jer kroz ta druženja primjećujemo da je župnik smatra za pravednu i pobožnu ženu. U malim mjestima druženje sa župnikom koji brine o životu župljana nije bilo neobično jer su župnici uvijek bili prenositelji Božje poruke, ali i Božjih zakona.

„(...) kako spazih, prate oči vrijedne gospođe svaki mig, svaki kret njezina druga nekako plaho i zabrinuto. Valjda se barunica boji da će ju drug nebarun svojim priprostim vladanjem osramotiti pred svijetom“ (isto: 69).

Ona se u skladu s društvenim normama ograđuje od upuštanja u teme o kojima žene ne bi trebale govoriti, Na primjer, govori samo o osobnom utisku koji Belizar ostavlja u društvu:

„Ja mogu samo o njem reći da je osobito fin i uljudan čovjek. Ja se ne razumijem potanko u književnost i umjetnost, niti u teoriju gospodarstva, pa zato neću o tom ni suditi; nu što sam opazila, općeći s njim, van reda je duhovit čovjek i, premda grof, vrlo skroman“ (isto: 88).

Načelnikovica je važan lik u djelu jer ublažava Brankine stavove, odnosno povremeno je opominje da bi trebala tiše govoriti ili sl. Dakle, osim nove Brankine prijateljice, ona joj u životu zauzima mjesto majke koja usmjerava mladu djevojku kako bi joj bilo lakše snaći se u novom i nemilosrdnom seoskom okruženju, ali je i brani od neprijatelja.

6.8. Šenoine antijunakinje: Belizarova majka

Majka grofa Belizara je neaktivan spomenuti ili fragmentni lik. Župnik pripovijeda kratki rezime grofova života te u njemu govori o majci koja mrzi svoje hrvatsko porijeklo. Sveznajući pripovjedač kroz umetnutu, župnikovu pripovijest prikazuje smjer u kojem „putuje hrvatski narod“. Zapravo, prikazuje svoju bojazan i gađenje prema ženama poput nje. Ona je po mišljenju sveznajućeg pripovjedača jedan od razloga zbog kojeg naši krajevi „pate“. Grofova majka bila je plemkinja i viša činovnička kći koja je mrzila Hrvatsku i svoje porijeklo jer su joj strane učiteljice unijele prezir i mržnju prema hrvatskome jeziku (obrazovala se u nekome stranom gradu). U skladu s rečenim opisuje ju se:

„Ta načela donese Belizarova mati, k tomu žena vrlo ohola i ćudljiva, u Jalševo, te prema njima udesi kuću. Oko nje nije se smjelo govoriti hrvatski. Sluga, komornik, sobarica, sve je to brbljalo njemački, i kad jedna sobarica tu zabranu zaboravi, bude smjesta otpravljen. 'Dala bih', znala je grofica reći, 'pol svoga imetka da nisam Hrvatica.' Pače i stari grof morao je pristati uz taj red, te mucati i natucati njemački“ (Šenoa 2001: 92).

Njoj nije pripala niti jedna pozitivna ženska osobina, čak je okarakterizirana kao nametljiva žena koja naređuje suprugu. Šenoa je svojim čitateljicama prikazao „antiuzor“, majku koja je šteta svome ognjištu. Ona je umjesto pozitivnih vrijednosti u grofa Belizara pokušavala, ali neuspješno „usaditi prezir prema ostalome svijetu, a najviše prema onome hrvatskome“ (Šenoa 2001: 92). Na priču o majci nastavlja župnik misao o nezahvalnim aristokratima koji su se odrekli svoje domovine, prepričavajući događaje iz nedavne prošlosti. Kritika se proširuje s lika majke, na sve plemkinje koje su postupile slično. Dakle, izravna kritika hrvatskih žena glasi:

„Ne znam ima li sličnih žena i kod drugih naroda, ali kod nas Hrvata vidjeh svakako žalosnih egzemplara gospoja, naime hrvatskih, koje svakom prilikom, i jezikom i zborom i tvorom oponašaju hotice tuđe, te javno preziru sve što je hrvatsko, kao kakvu prostotu. Takva gospoja bijaše, kako vam već spomenuh, Belizarova mati“ (isto: 93).

Sveznajući pripovjedač imao je više razumijevanja pa govori da je gospođa ni dobra ni zla, ali „građena na svoj kalup“. Odnosno ističe se da nije bila toliko loša majka, već da je svome djetetu htjela najbolje, a po njenom mišljenju, to je bilo što dalje od hrvatske zemlje. Grofica umire u Štajerskoj, a grof Belizar njene kosti nosi u Jalševo.

6.9. Šenoine antijunakinje: gospođa Šilić

Gospođa Šilić negativan je primjer neurednih i lažljivih žena. Šenin pripovjedač kroz Brankin lik bez zadržke prigovara samoj pojavi gospođe Šilić. Ona je okarakterizirana kao sve ono što žena bilo sa sela ili iz grada ili muškarac ne bi trebao biti. Nema ni jednu pozitivnu osobinu, a uz to sa svojim suprugom, seoskim učiteljem Šilićem šteti idealnoj Branki. Oni žive (kao i većina seljana) ispod svih higijenskih minimuma. Osim što ne drži do higijene, obavlja dužnost za koju nije školovana, drska je i zla. Iz Brankina pisma o fizičkom izgledu i nehigijeni gospođe Šilić saznajemo:

„(...) Bog i duša, stidjela sam se za nju da je ženska. Imala je na sebi nekakvu suknju, nekakav kamizol, ali da me na mjestu ubiješ, ne bih ti znala reći je li to sivo, žuto, zeleno, šta li, samo vidjeh da je izderano, zamrljano. Vrijedna gospođa školnikovica nije se nimalo stidjela svoga užasnoga *negligéa*, pače je posve junački koracala preda mnogim uskim hodnikom, da sam imala priliku promatrati je od glave do pete“ (Šenoa 2001: 62).

Stupnjevanje njezine zlobe i neurednosti prikazano je na nekoliko mjesta u djelu, a zanimljiva je primjedba gospođe mesarice da je kao i Branka iz Zagreba, ali da ništa od građanstva u sebi ne nosi. No, ona nije samo zla i neuredna, već ne zna niti jedan posao vezan uz domaćinstvo.

„Prije svega čuvajte se školnikovice. To vam je prava zmija, a jezik joj je gori od britve, taj vam je kadar smisliti na vas da ste sred bijela dana čovjeka ubili. Zagrepkinja je kao i vi, nekaka razmažena prokšenka, glupa sirotinja, a nadima se ovdje kanda je prva na svijetu“ (isto: 67).

„Ali i najveći njezini prijatelji uvidješe napokon da milostiva gospa Šilićka ne umije ni kruha peći, ni košulje šivati, nekmoli podučavati djecu, pa vele još i to da ne umije ni jednoga jezika na svijetu, premda uvijek švapski naklapa, jer da je to fino i gospodski. Zato joj zabraniše pomagati u školi muža si i pačati se uopće u školske poslove, pa ste vi namješteni, gospođice!“ (isto: 67).

Osim što je neuredna i zla, zaposlena je kao učiteljica (isti posao obavlja i njen suprug), a kao učiteljica vrlo je neodgovorna te zapravo ne odrađuje svoj posao, ali je za njega primala plaću. Izgovore za takve postupke pronalazila je u lošim vremenskim prilikama što nam prikazuje i navedeni citat u sarkastičnu tonu:

„Šilićka obzirala se osobito za svoga učiteljavanja na tu gorsku i zimsku nevolju, te bi i poslala natrag kući i blizu dječicu, kojoj se nije trebalo bojati ni snijega ni vuka. Dobra gospođa mogla je tako prišteđeno vrijeme posvetiti svome kućanstvu“ (isto: 85–86).

Na kraju Šilićka svoju zlobu prenosi na svoju djecu jer djecu umjesto pravim vrijednostima poput poštenja i dobrote uči podmetanju, zavisti i uništavanju. Branka nam govori da joj Šilićkina djeca redovno uništavaju cvijetnjak. Dakle, ona nije samo nesposobna, nego i krajnje izopačena i ljubomorna. Prema poželjnim osobinama koje se očekuju kod žena, ona je potpuna suprotnost te prema njenom liku sveznajući pripovjedač nema nimalo milosti. Opis gospođe na jednome društvenom događaju u selu prikazuje ju u skladu s njenim karakterom. Opis je prikazuje kao demonsku ženu te ju se veže uz crnilo, tj. crnu boju:

„Gospođa Šilićka, koja je u crnoj svilenj haljini sa ogromnim perom na šeširu sjedila među gostima, nije bila toli strpljiva. Najedanput sunu uvis, da joj pero čudno zatrepti, pokloni se gostom vrlo graciozno, stisnu svoje usne i dignuv svoj šiljasti nos, ode skaćući iz škole, omjeriv me mimogred strašno prezirnim pogledom“ (isto: 134).

Nadalje, prikazana je i kao preljubnica u pokušaju jer je sladunjave riječi mladog vlastelina doživljavala kao istinu: „Gospođi Šilićki udvoravao se je sin susjednog vlastelina, pravnik zagrebački, kujući upravo drzovitim načinom njenu ljepotu u zvijezde, a ona luda, primajući ovu porugu mladića za gotovu istinu, smiješila se upravo rajski“ (isto: 161). A na kraju djela župnik je izravno povezuje s Vragom, govoreći joj da je „Vrag bocka noću i danju“.

6.10. Šenoine antijunakinje: Klara Grubar-Ungnad

Prva *femme fatale* hrvatske književnosti je Klara Grubar, a ona je nastala na principu o zloj, demonskoj ženi. Takav tip lika javlja se od početaka književnosti, neki od arhetipova takvih likova su pohotne, tajanstvene i opasne zavodnice, a one se javljaju daleko prije pojave kršćanstva u mitovima i sagama. Likovi poput: Lilit, Kirke, Meduze, Undine ili Sirene. kasnije su zle božice-zavodnice potisnute u demonsko za vrijeme pojave kršćanstva. Znamo da je u kršćanskoj ikonografiji đavao često prikazivan kao zmija, a uz nju se veže i istočni grijeh u kojem je đavao u liku zmije nagovorio Evu da ubere jabuku sa stabla znanja. Nemeč napominje da postoje i brojne žene iz povijesti kojima su pridavani fatalni epiteti, a kasnije bi bile inspiracija pri stvaranju književnih, fatalnih junakinja, a neke od njih su: Kleopatra, Lucrezia Borgia, Marija Stuart i Barbara Celjska, prozvana „Crnom kraljicom“ (Nemeč 2020:

195). Pri karakterizaciji Klare Nemic najvažnijim ističe ambivalenciju na kojoj je njen lik izgrađen, odnosno da:

„(...) Zanimljivost Klarina lika leži baš u toj ambivalenciji, u antitetičkoj napetosti: lijepo je istodobno i opasno, zavodljivo je ujedno i prijeteće, strastveno u isti mah i destruktivno, dok profinjena erotika u nje naglo prelazi u zastrašujuću seksualnost“ (Nemic 2020: 196).

Ona je polaritet Dorinu liku, odnosno ona je prikaz onoga kako se žene ne bi smjele ponašati. Šenoa svojim čitateljicama sugerira kako je Klara zla, manipulativna žena te da trebaju biti dobre i prizemne poput Dore. No, Klara je aktivan liku u ljubavnom trokutu, dok je Dora pasivna. Lasić je odlično zaključio da je „Klara zlo koje privlači, a Dora dobro koje odbija“, a time je zapravo mislio da kada pisac silno želi prikazati nekog junaka ili junakinju svoga djela kao savršeno biće, a što je slučaj s Dorom, junakinja/junak bude toliko savršen da je literarno nezanimljiv. Nasuprot tome junaku/junakinji stvori antijunakinju ili antijunaka koji su čitalačkoj publici, ali i proučavateljima književnosti zanimljiviji (Lasić 1965: 182). Već smo spomenuli da se u Šenoino vrijeme mnogo pozornosti pridavalo tome da djevojka zna koja je njezina uloga u društvu, a još više koje to uloge nikako nisu. Prema tome, Klara oštro krši pravila ondašnjeg društva i često „probija definirane rodne reprezentacije“ (Nemic 2020: 197). Klara je prikazana kao zmija, a već smo spomenuli ulogu vjere i pobožnosti u odgoju mladih djevojaka, ali i oslikavanje fatalnih žena i njihovo uspoređivanje sa Sotonom, odnosno zmijom koja ga u kršćanskoj ikonografiji predstavlja. U prilog tomu Chevalier u podnatuknici o osudi zmije ističe da je kršćanstvo uglavnom zadržalo samo negativne konotacije pojma „zmija“ te da uz pojam zmije vežu staru zmiju iz Edemskog vrta koja je zavela Adama i Evu, odnosno da ona predstavlja Sotonu kao i u Ivanovom *Otkrivenju* te citira: „Zmaj, stara <<Zmija>> koja se zove Đavao ili Sotona, zavodnik cijeloga svijeta (...)“ (Chevalier i Gheerbrant 1994: 803).

Drugim riječima, djevojke onoga vremena mogle su se možda diviti Klarinoj hrabrosti, rječitosti i zavidjeti joj na tome što je slobodno mogla izražavati svoje mišljenje. No, kod većine čitateljica koje su odgajane u patrijarhalno-kršćanskom duhu sa strogim moralnim vrijednostima, ona ne bi izazvala ništa osim čuđenja te bi bila smatrana zlom ženom koja razdvaja dobar i moralan par. U prilog navedenome piše Goran Zovko. On smatra da je Klarina osveta najjači osjećaj koji je vodi do te mjere da ruši društvene predrasude jer želi udovoljiti svojoj potrebi da svojoj kćeri pronađe oca, a sebi supruga. Odnosno, „Proklinjati pokojnoga supruga, pronaći ljubavnika ili udati se iz koristi, to su prihvatljivi

obrasci ponašanja koji su Klaru činili nadmoćnom nad okolinom. Kako je kod nje bila istaknuta potreba da bude voljenom, sve Klarine želje se pretvoriše u neku vrstu osjećaja prema Pavlu (...)“ (Zovko 2016: 74). Trebamo naglasiti da osobine koje mi danas cijenimo kod žena, a dio njih posjeduje Klara u Šenoino vrijeme nikako nisu bile ni poželjne ni dopuštene osobine, a neke od tih osobina su: samosvjesnost, rječitost, ponos, samostalnost, hrabrost, borbenost i snaga. U sljedećem ulomku iz *Zlatarova zlata* prikazujemo fizičku i psihološku karakterizaciju Klare prema kojoj smo uz pomoć Nemecova djela donijeli svoje zaključke:

„Visoko, glatko čelo odavalo je neobičnu pamet, a ravni, tanki nosić kome se živo micahu ružične nosnice, sivkaste al neobično sjajne oči, bijahu znakom velike hitrine. A srce, a čuvstvo? Teško je reći. To glatko fino lice čas bi se zažarilo otrovnim rugom, čas složilo u neodoljiv posmijeh, čas okamenilo hladnim mramorom, samo pune, pootrovne usne, samo nemirno kretanje tijela pokazivalo je, da u toj ženskoj glavi žive krvi imade (...)“ (Šenoa 2002: 90).

S druge strane, upravo je Klarina strastvenost, žudnja i želja za osvetom ono što dinamizira djelo jer njezina želja za osvetom pokreće i ostale antagoniste u djelu poput Grge Čokolina koji na kraju djela otruje Doru. Ostvaruju se Pavlove noćne more (sanjao je krilatu zmiju koja napada Doru) i Dora zaista biva ubijena zbog Klarine osvetoljubljivosti. Dakle, imajući u vidu društvene norme i uvjerenja onoga vremena i zaključke Nemeca, Lasića i dr. zaključili bismo da onovremene djevojke koje su odgajane u strogom kršćanskom kodeksu, a iz kojeg proizlaze uvjerenja kakva je to dobra djevojka, žena i majka imaju mnogo manje razumijevanja za Klarine postupke i da je ona kao takva sigurno nailazila na mnogo veću osudu čitateljstva u usporedbi s današnjim vremenom. Samo povezivanje Klare sa zmijom, trebalo je djevojkama biti dovoljno da ne požele niti jednu Klarinu osobinu, a na više mjesta u djelu čitamo sljedeće: „dok se nestrpljivo šeće po kuli samoborskoj, **neka joj je zmija srce jela**“ (isto: 171); zatim će pripovjedač o Klari reći da ima „bijesnu krv koja joj **gmazi žilami kao otrovna zmija**“ (isto: 192). Kaže još i za njene oči da su „**zasinule poput zmije**“ (isto: 96).

Također je važno spomenuti da je Klara kao antagonistica okarakterizirana svojim porijeklom jer su joj korijeni strani, a kasnije se kao udovica ponovno udaje za hrvatskog bana Ungnada, koji nije mario za hrvatske interese, nego za svoj prosperitet i lagodan život. Ono što time želimo reći jest da Šenoa za antagonistice često uzima strance i strankinje, a Hrvate i Hrvatice prikazuje kao iznimno pozitivne likove, a tome u prilog ide njegovo

zanimanje za hrvatsko pitanje, odnosno položaj Hrvata i hrvatskog jezika u tadašnjoj monarhiji. Njegova želja da Hrvatima i Hrvaticama probudi ljubav prema Hrvatskoj, a ponajviše prema Zagrebu ocrtavala se tako kroz oblikovanje likova u njegovim proznim djelima.

Nije nam cilj prikazati Klaru kao pozitivan lik, no smatramo da su u današnje vrijeme njeni postupci manje šokantni. U sadašnjosti, barem u zapadnome svijetu, žene imaju jednaka prava kao i muškarci. U svijetu se promiče samosvijest žena. Rodne granice i kodeksi ponašanja sve su šarolikiji, odnosno promiče se individualnost i jedinstvenost, kao i tolerancija raznolikosti na svim razinama ljudskog djelovanja. Samim time, lik Klare kao demonske žene koja se protivi patrijarhalnom sustavu moći, a u kojem je ona po prvi puta vjenčana protiv svoje volje, te raskida s tim sustavom hrabro mu se suprotstavljajući u većem je skladu s poželjnom slikom emancipirane žene. Stoga možemo zaključiti da su likovi fatalnih žena u književnosti svojevrsni lakmus-papir za ispitivanje dominantnih društvenih i kulturnih vrijednosti. Klarinu samosvijest spominje Zovko ističući važnost ulomka u kojemu ona razgovara s generalima i uspoređuje kućanicu i generala. Ona zapravo nije vjerovala u jednakost žena i muškaraca, već u superiornost žena. Smatrala je da su žene bolje i sposobnije od muškaraca te da nije jedina razlika između njih u platenoj suknji ili željeznom oklopu (Zovko 2016: 77).

6.11. *Prijan Lovro*: Udovica, Malvina i Minka

Prijan Lovro je novela koju je Šenoa napisao na temelju vijesti koje je pročitao u novinama 31. siječnja 1866. U dalmatinskom dnevniku „II Nazionale“ pisano je da je splitska gimnazija izgubila jednog od najboljih nastavnika škole. Naime, mladi nastavnik Lovro Mahnič oduzeo si je život kad je doživio „pomračenje uma“ (Nemec 2020: 263). No, spomenuti je nastavnik bio Šenin kolega i prijatelj Lovro pa je novela nastala i na temelju stvarnog životnog iskustva. U podnaslovu novele piše „crtica po istini“. Šenoa je sadržaj iz zbilje upotrijebio kao temelj za stvaranje fiktivne priče o siromašnom i nadarenom dječaku koji ne uspijeva zbog svojega porijekla i posljedično manjka društvenih veza i utjecaja. Miroslav Šicel ističe važnost njegovih realističkih pripovjedaka i novela u kojima se orijentirao na suvremene probleme svoga vremena te hvali smjer u kojem je tada krenulo

njegovo književno stvaralaštvo, a taj trenutak smatra važnim za nastanak kasnijih realističkih djela (Šicel 1971: 66).

U skladu s time Lovro je i u hrvatskoj književnosti prvi lik studenta, neprilagođenog genija, koji zbog životnih problema postaje autodestruktivan, a na kraju završava svoju patnju samoubojstvom. Ova novela zapravo je okvirna pripovijest, jer kako iznosi Nemeč, u okvir je „ukomponiran razgovor između pripovjedača, mladog pisca i neimenovane naočite gospođe/udovice koja se, kao prava književna kritičarka, žali što mora čitati strane pripovijetke na stranim jezicima jer se hrvatskih knjiga zasitila“ (Nemeč 2020: 263). Nakon njihova razgovora slijedi umetnuta retrospektivna priča o pripovjedačevu „prijanu“ Lovri, porijeklom Slovencu iz Postojne (Nemeč 2020: 264).

Lik crne udovice prikazan je šablonski jer iako nema točnih opisa njena izgleda i fizičke karakterizacije spominje se da je lijepa. Nerazrađen je, ali o njenim stavovima o književnosti ipak saznajemo mnogo, a upravo je to ono na što implicitni autor stavlja naglasak. Ona je uz pripovjedača priče o fiktivnom prijanu Lovri u unutarnjoj priči glavna junakinja okvirne pripovijesti, odnosno vanjske priče koja se događa u onome što bi čitatelji trebali doživjeti kao vanjsku zbilju. Ona je profilirana kao vrlo slobodna žena jer se kreće u društvu drugih muškaraca, a to joj je omogućeno jer je udovica (znamo da su udovice kroz povijest bile jedine žene koje su mogle živjeti samostalno, ako su imale sredstva za život ili ako ih braća i očevi ne bi odlučili ponovno udati, no to se događalo rjeđe). U skladu s time, udovica je prikazana kao žena koja provodi svoje dane tako što čita strane romane te iznosi kritiku hrvatske književnosti. Kaže da je pročitala sva hrvatska djela, ali da nije naišla na ništa što bi joj održalo pažnju te da su svi zapleti u našim knjigama slični u ponavljanju obrazaca ustaljenih ljubavnih zapleta. Ova žena nije tip lika na koji bi se žene trebale ili ne bi trebale ugledati, ona je zapravo glasnogovornik autorskog stava Šenoa koji se protivi tome da nam sva djela budu ista, a da Hrvatice u isto vrijeme čitaju njemačke i francuske knjige jer nemaju ništa novo i uzbudljivo za pročitati u našoj književnosti.

Dakle, crna udovica kao lik osvjetljava u kojem se nesretnom smjeru kreće naša književnost i čitateljstvo te razotkriva da je tadašnja hrvatska književnost „otrovana“ stranim djelima toliko da je gotovo i nema. Šenoa je kroz njezin lik pokušao dati pojašnjenje, ali s namjerom poduke, zašto žene ne čitaju hrvatsku književnost. Pripovjedač unutarnje pripovijesti, mladi pisac ne skriva svoje razočaranje takvim stavovima svoje sugovornice, ali ni želju da joj dokaže da hrvatska književnost može biti zanimljiva te joj govori sljedeće:

„(...) dozvolite da vas upitam što čitate.

- Humoresku iz lanjskih prošlih novina.
- A kod kuće?
- Čitam romana, putopisa, novela, gospodarskih knjiga i toga više.
- Sve njemački?
- Dakako, ponešto i francuski.
- A hrvatski?
- Skoro ništa.
- A ipak ste – Hrvatica!“ (Šenoa 2000:20).

Njihova rasprava nastavlja se u obrambenom tonu. Udovica brani svoju narodnost;

„Nevaljala Hrvatica, htjedoste reći, je l' te? I opet brzo umijete. Ovaj put se varate, gospodine! Vazda sam se ponosila ženskim srcem koje je, kako nam vi, učena gospoda, dokazujete, premašnije od našega uma. I pošto znamo da i zvijer svoje duplje, divljak svoju šumu nada sve ljubi, to nisam ni ja zaboravila da me hrvatska mati rodila“ (isto: 20).

Drugim riječima, žene 19. stoljeća nisu trebale odlučivati hoće li se ugledati na nju ili ne. One su u njezinu liku trebale prepoznati sebe. Odnosno, prepoznati da i same čitaju više stranih djela i da sve slabije vladaju hrvatskim jezikom dok im se nameće njemački, francuski i mađarski jezik. Autorima tadašnje književnosti ovo djelo trebalo je biti upozorenje i pouka kako se ipak može stvoriti nešto novo i zanimljivo što bi naši čitatelji željeli čitati. Naime, navedeni razgovor parafraza je Šenoina članka *Naša književnost* u kojem kao što znamo Šenoa izriče svoju zabrinutost za hrvatsku književnost i smjer u kojem se naše književno stvaralaštvo kreće, odnosno, zabrinutost da hrvatski autori ne stvaraju djela koja bi budila interes kod čitalačke publike već ponavljaju već iscrpljene teme i sheme u svojim djelima. Dakle, poveznice između *Prijana Lovre* i programatskog članka *Naša književnost* vrlo su jasne i nedvosmislene.

Mnogo važniju ulogu u radnji unutarnje pripovijesti ima antagonistica Malvina (iako je za značenje i tumačenje pripovijetke u cjelini crna udovica mnogo važnija). Pri prvom susretu s Lovrom još je dobra i iskrena djevojka, kojoj su društvene norme 19. stoljeća nametnule uvjerenje da ne smije Lovri priznati kako se i on njoj sviđa. Upoznali su se u vrijeme kada je Lovro bio u sjemeništu i nosio crnu haljinu. Prikazana je kao lijepa koketa, živahna sugovornica, no još neiskvarena pa se stoga ne može uklopiti ni u tip anđela u kući ni u tip fatalne žene. Ona je prva Lovrina ljubav zbog koje se između ostalog odriče svećeničkih

haljina, ali u razgovoru s njime ne daje nikakvu nadu u mogućnost postojanja njihove veze ni ako ostane svećenikom. Odgovara mu sasvim u skladu s ključnim društvenim normama; „Lovro! Vi ste pametan, ljubezan čovjek. Vjerujte da umijem cijeniti vrelo vaše srce, genijalni vaš duh, ali na vaše riječi ne znam vam odgovoriti, ne smijem. Crna vam halja nije mi dala ni misliti o tom. Ali zbogom - inače bih stala razmišljati - zbogom, prijatelju moj!“ (Šenoa 2000: 32).

Njezina karakterizacija i opisi na početku djela prikazuju odličnu djevojku plemićke krvi. Pripovjedač ističe kako ima lijepu plavu kosu i crne oči, zatim da je vrlo pametna djevojka, krasilo ju je osim ljepote i znanje dostojno njene društvene klase pa je ona okarakterizirana i kao vrlo nadarena u svim umjetničkim područjima koja su bila poželjna kod žena visokog društvenog staleža:

„U vlastelina bila ljepušna jedinica, crnooka i zlatokosa, bujna i vesela, a pametna, van reda pametna. Umjela ona više jezika, umjela crtati, udarati u glasovir i više toga. Osobito rado govorila je franceski, pa je francesku knjigu i dobro poznavala. I Lovro bijaše tomu jeziku vrlo vješt. Nije dakle ni čudo, da su mladi svetac i crnooka plavka mnogo međ sobom čevrljali o cvijeću, o suncu, o glazbi, o Bérangeru i o koječem. Mladica bijaše živa, vrlo živa. Dosjetljivost i oštroumlje mililo se Malvini - tako bijaše joj ime - nad sve ino.“ (isto: 31).

Zanimljiv je obrat Malvinina lika u kojem ona od dobre plemićke kćeri postaje zlovoljnom suprugom o kojoj pripovjedač kaže da „pati od danas moderne bolesti migrene“. U ponovnom susretu Malvine i Lovre pridano joj je epitet „okrutnica“. Lovro uviđa njenu nesreću i tugu, ali ne suosjeća s njom već djeluje kao da je izruguje. Uspoređuje je s osušenom ljubicom: „- Nedavno našoh ljubicu stisnutu u takvu staru knjigu. Bože, kakve promjene! Kad je prvi put vidjeh, cvjetaše divna, svježija pod zelenom travom; sada stisnuta, suha, bez života.“ (isto: 43).

Budući da je Malvina bila vrlo pametna žena, na takvu opasku odgovara mu vrlo iskreno i oštro te ističe kako je takva postala zbog nezadovoljstva svojim životom jer joj društvene norme (koje ona naziva predrasudama) nisu dopustile sretan život. Osjećala je ljubav prema mladome Lovri, ali njegova svećenička haljina bila je prevelik teret za njenu ljubav, a da i nije bilo haljine, u pitanju su različiti staleži te joj ne bi bilo dopušteno udati se za Lovru ni u kojem slučaju. Iz svega navedenog možemo zamijetiti da Malvina nije negativan lik, ona je samo lik nesretne djevojke koja se priklonila društvenim očekivanjima. Njezino nezadovoljstvo ocrtava realno stanje u društvu u kojem je postojalo mnogo brakova u skladu s društvenim normama, a ne sklopljenih iz ljubavi. No, ona se time ne udaljava od slike idealne žene kojoj je uloga da zna lijepo svirati, pjevati i lijepo izgledati. Ona nikada

izravno svome suprugu ne izgovara ništa ružno ili uvrjedljivo, dakle, bez obzira na susret sa svojom prvom ljubavi, ona i dalje ostaje u okviru idealne žene koja prati svoga supruga na zabavama, doprinosi zabavi tako što svira i pjeva te na kraju odlazi kući sa suprugom. Na kraju analize prikazat ćemo dio Malvinine rasprave s Lovrom u kojoj ona progovara o svojim osjećajima prema njemu i razlozima njezine nesreće:

„Nekad se vidjesmo, ja, nevino djevojče, poznavajući samo narav, vi, mlad bogoslovac, idealista. Vi ste me ljubili - a ja? i ja sam vas ljubila, a to čuvstvo prema svećeniku činilo mi se tolik grijeh da sam ga po svojoj djetinjskoj domisli morala okajati svojim životom. Odlučih poći za neljubljena, odlučih slijediti trpeći, šuteći put naših društvenih predsuda koje bacaju čuvstvo pod noge te tako budem suprugom gospodina predstojnika. Ljudi me cijene sretnom, ali uistinu nije moja sreća nego komedija pod svilenom haljinom, za finim čipkama“ (isto: 47).

Primjer usidjelice imamo u ovoj kratkoj noveli, a to je lik Minke. Minka se osim usidjelicom prikazuje i kao prevarantica, a takva je i cijela njena obitelj. Minka je nesretnica poput Lovre, naime siromašna je, a navikla na gospodski život. Bila je pripadnica srednje klase, a njena obitelj nije imala novaca, barem ne onoliko koliko je Lovri prvotno obećano. Prikazat ćemo opis Minke, kako ju je doživio August pri prvome susretu:

„Napokon sinu mi istina dušom. U glasu te djevojke nema naravi, prišapnu mi tajinstven glas, ta čuvstvenost, ta prostota i stidljivost je varka. Možda Minka nije van koketa. Munjimice svrnuh okom na djevojku. Mjesečina pokaza mi cijelo joj lice. Zadrhtah. To ne bijahu cvatući obrazi mladosti. Od nosnica prema kraju usnica pružile se dvije crte, svjedočice zrelijih ljeta, usnice bijahu vehle, pod očima si vidio nagrešpanu kožicu; cijelo lice bijaše osuho, uvelo. Ne, to nije rascvala ružica - to je usidjelica koja doziva u pomoć mjesečinu da joj pozlati uvelo lice.“ (Šenoa 2000: 64).

Kroz njen lik iščitavamo velik problem prijašnjih vremena, a to je problem miraza i udaje kćeri. U skladu s tim stvarnim problemom, Minka, djevojka koja je tek navršila dvadeset godina odbojna je muškarcima toliko da pokriva lice da potencijalni mladoženja ne bi uočio njene godine na licu. Udaja je kćeri često bio problem koji je više mučio roditelje, nego djevojke. Kao zrela dob za udaju smatrala se starost od šesnaest do devetnaest godina, a u slučaju da je djevojka prekoračila dvadesetu godinu života bilo ju gotovo nemoguće udati, osim u slučaju izdašnog miraza, no takve djevojke nisu često dolazile u problematične situacije jer je brak često bio dogovoren (smatran kao poboljšanje obiteljsko-poslovne situacije). Udaja kćeri bila je prioritet, a postojao je jednostavan razlog, sin u kuću dovodi

radnu snagu i miraz te nastavlja obiteljsku lozu, dok je imati kćer i hraniti je bilo skupo jer joj prilikom udaje treba dati miraz.

Bez obzira na to što je *Prijan Lovro* novela o životu glavnog lika Lovre, te je naglasak na društvenim odnosima, a ne toliko na rodnim odnosima, možemo iščitati i primjetiti očekivane i poželjne uloge koje se nameću ženama, a iz kojih proizlazi identificiranje s tadašnjom idejom dobre majke, supruge i domaćice.

6.12. *Prijan Lovro*: pozitivni ženski likovi (majka, sestra i Anđelija)

U djelu se prikazuju i izrazito pozitivni likovi kojima je dano više slobode jer je pri njihovoj karakterizaciji važna razlika između sela i grada. Odnosno, gradske žene su se prikazivale drukčije, nego one na selu. Kao što smo ranije spomenuli, žene na selu imale su veću mogućnost kretanja izvan kuće jer su morale pomagati u polju ili pri hranidbi životinja, vođenju na ispašu itd. U skladu s takvim načinom života, jaz u komunikaciji između muškaraca i žena bio je manje primjetan, iako se i dalje isticala važnost žene kao domaćice i kućanice. Kroz lik majke ističe se paradigma pobožne starice (kao i kod svih analiziranih starica do sada: Dorine kume Magde i Brankine *babice*). Ova starica više je obojena sredinom u kojoj živi te je kod nje pobožnost istaknuta kao društvena korist, dakle kao društveni konformizam. Odnosno, što se više moli i što joj je vjera jača, to će više poštovanja od susjeda zaslužiti („kako bi je susjedi ljepše gledali“), a osim toga kada premine ići će u raj. Smatra da je to njena ovozemaljska, vrlo važna uloga. S istim takvim motivom sve što ima ulaže u sina, protagonista novele Lovru:

„Starci pobožni željeli da im se bar jedno čedo podigne do sreće, do gospodstva. A može li za njih biti veće gospodstvo, veća sreća do svećeničke haljine? Kad mi sin poraste, mišljaše starica majka, bit će mi župnikom, susjedi ljubit će mu ruku, sudac klanjat će mu se, jesti će svagdan mesa na bijelu pladnju, imat će od čega živjeti do groba, pa što još više molit će za moju dušu, a njegova je molitva bolja od druge molitve. Ima li veće sreće? Starci uglavili, da im jedan od sinova bude popom. Kocka pala na Lovru. Sve selo je znalo da je bistra glavica. Umio on napamet sve crkvene pjesmice. Tim bolje po njega, bit će mu poslije manje muke“ (Šenoa 2000: 27).

Drugo, važno obilježje koje krase staricu je povezanost koju kao majka dijeli sa svojom djecom te je ta povezanost obostrana. Majka uvijek brine i moli za Lovru, a on se od

nje uvijek u suzama odvaja te joj teško proturječi, a važnost majke u Lovrinu životu bila je tolika da se dugo školovao za svećenika, ne iz vlastite želje, nego da mu majka bude ponosna i sretna. Njene glavne osobine su pobožnost, brižnost, mudrost i poslušnost. Nekoliko primjera u djelu upućuju nas na to da je u kući Lovrin otac bio glavni autoritet kao najstariji muškarac. Svi su ga ukućani bespogovorno slušali što odgovara figuri *pater familias*. Ni Lovrina majka nije mu proturječila u važnim odlukama. Navedeni ulomak iako ne spominje majku izravno, prikazuje položaj žena naspram muškaraca, ali se taj sustav moći protezao i na razlike između starijih i mlađih muškarca:

„- Ostat ću među svojima. - Kod nas? Nećeš. Bez djela nema jela. A kod nas djela nema van plugom i motikom. - Neću da se hranim vašim znojem. Vratit ću se u grad. Naći ću pomoći. Ali bar za prvi čas dajte mi zakloništa. - Ne dam. Idi kud ti drago. - Taste! - uplete se Lovrin svâk - ne naglite. Slušajte ga barem, bogzna šta je. - Šuti, zete moj! Lovro! Svijeta si željan. Idi u svijet. Sretan put. Prenočiti možeš slobodno, ali sutra zorom čisti mi kuću. - Oče! - Ništa. Rekoh. A tako će biti“ (isto: 36).

Nikola Milićević u predgovoru *Prijanu Lovri* ističe kako je u djelu osim seosko-građanske komponente važan čitav niz etičkih i ljudskih problema, odnosno riječ je o sukobu ideala i stvarnosti (Milićević 2000: 16). Ovaj rad, između ostalog, pokušava istaknuti, opisati i razumjeti odnos stvarnosti i ideala kojima su prikazivane žene i njihova uloga u društvu. Kroz cijelu novelu žene se stavljaju u sferu doma i kuće, iako su seoske žene nešto slobodnije, nego gradske djevojke. Naprimjer, Lovrina sestra koja ujedno nije djelatni lik djela ima vrlo kratke monologe u kojima se pokušava dočarati obiteljska idila na selu. No, u tim dijalozima i prikazima u kojima se spominje određena je kao majka i supruga. U razgovore se uključuje kada Lovri dodaje nećaka ili kada pomaže majci ili kada se šali sa svojim suprugom. Doduše, govori nešto slobodnijim i prostijim izrazima koje ne bi koristile vlastelinske kći, ali to je pitanje jezične karakterizacije lika. Odnosno, ona govori šaljivim, jednostavnim jezikom jer pripada u krug likova koji oslikavaju Postojnu (selo) i život u njoj. Kroz cijelo djelo sav novac i sve materijalne dobrobiti pripadaju Lovri kao najinteligentnijem članu obitelji u čije se obrazovanje ulaže do te mjere da zamalo izgube kuću u kojoj osim roditelja žive, „svak i sestra s djetetom“. Nitko od likova u djelu nije osudio takav postupak, a otac o svemu odlučuje „na svoju ruku“. Na tim mjestima u noveli primjetne su izrazito patrijarhalne društvene vrijednosti. Neke od osobina koje ima sestra su dakle: radišna i brižna majka, dobra supruga i vrijedna domaćica. Drugim riječima, likovi majke i sestre sasvim odgovaraju poželjnim osobinama žena u 19. stoljeću koje smo nabrojali na temelju Županovog

istraživanja. No, moramo priznati da nisu detaljnije razrađene te da ih se u kategoriju idealnih žena ne može svrstati, ali i u takvoj tipskoj karakterizaciji nose neke od poželjnih osobina.

Posljednja žena koja se spominje u djelu je Anđelija. Ona je okarakterizirana kao dobra i pobožna, povezuje ju se s krajem iz kojeg dolazi, tako da se često uz njeno ima ističe epitet Dalmatinka. Ona je neaktivan lik koji u fabularnu liniju unutarnje priče ulazi na samome kraju novele kao moguće sretno razrješenje svih Lovrinih egzistencijalnih pitanja i problema. Ona je bogata djevojka kojom se Lovro trebao vjenčati, ali mu to ne uspijeva jer ga je netko oklevetao pred njenim zaštitnikom. Rečeno mu je da se Lovro njome želi vjenčati zbog bogatstva koje vjenčanjem dobiva, tj. da bi se riješio dugova. Navedeni lik premalo je razrađen da bi je detaljnije mogli okarakterizirati, ali ističe se njena dobrota i iskrena sreća što dokazuje i njen dolazak kod Lovre na kraju djela kada mu dolazi reći da „nema ništa od vjenčanja“ jer joj tetak ne dopušta. U tom posljednjem dijalogu Lovro se ubija na groteskan i morbidan način, prereže si vrat, a ona ostane plakati nad zaručnikom.

Iz navedenog može se zaključiti da ga je iskreno voljela, odnosno sviđao joj se. Nije se za njega htjela udati samo zbog godina. Naime, okarakterizirana je kao dobra djevojka, ali uskoro usidjelica. To je još jedan od problema koji je često bio prisutan u tadašnjem društvu. Djevojke su se udavale vrlo mlade kako ne bi postale usidjelice kao što je spomenuto. Prikazuje ju se kao mogući Lovrin spas do kojeg on zbog svoje nesretne sudbine i životnih okolnosti ne uspijeva doći. Ona je potencijalna idealna supruga, ali to je sreća koja Lovri izmiče nadohvat ruke jer je ocrnjen pred Anđelijinim zaštitnikom. Važno je naglasiti da se Anđeliju u djelu naziva gotovo usidjelicom, a Minku usidjelicom tj., pripovjedač je naklonjeniji Anđeliji zbog toga što je mlađa od Minke te zaista ima izdašni miraz za razliku od Minke.

7. Zaključak

Cilj ovoga diplomskog rada bio je prikazati predodžbu poželjnih i nepoželjnih ženskih identiteta u Šenoinim djelima kao spoj realističke i idealističke karakterizacije te poučne socijalne funkcije. Predmet našeg interesa bile su junakinje Šenoina povijesnog romana *Zlatarovo zlato* (Magda, Dora, Marta Gregorijanec i Marta Grubar-Ungnad), realističkog romana *Branka* (Branka, Hermina, Brankina baka, gospođa mesarica, načelnikovicica, gospođa Šilić i Belizarova majka) i realističke novele *Prijan Lovro* (Udovica, Malvina, Minka, Lovrina majka, sestra i zaručnica Anđelija). Analizom ženskih likova oblikovanih u navedenim djelima, ali i uvidom u društveno-politička onodobna zbivanja možemo zaključiti da su postojale stroge društvene norme kao dio patrijarhalnog poretka koje su određivale prihvatljivo žensko ponašanje, ali i prihvatljivo muško ponašanje u društvu. Žene su u takvom patrijarhalnom društveno ustrojenom sustavu moći određivane kao *dobre majke, zabavne supruge i uredne kućanice*. Djevojkama se od najranijih dana njihova života nametala pasivna društvena uloga prema kojoj one trebaju čekati da odrasli muški članovi obitelji odluče umjesto njih. Poželjne osobine bile su: pobožnost, šutljivost, brižnost, prostodušnost, urednost, pokornost itd. Osim navedenih osobina, žene su smatrane objektom zabave u višim društvenim krugovima. Očekivanja visokog društva bila su vrlo stroga i zahtjevna. Naprimjer, morale su znati lijepo pjevati i svirati, „tečno govoriti“ francuski i njemački, a ponekad i talijanski, a sve to kako bi se prikazale kao dobre i zabavne domaćice koje svojim umjetničkim darom zabavljaju goste. Jedno od vrlo cijenjenih znanja ili nadarenosti bilo je vezenje. Proveli smo vrlo detaljnu analizu likova i prikazali da su se navedene poželjne i nepoželjne osobine ocrtavale u Šenoinih junakinja.

Drugim riječima, prikazali smo likove žena svih generacija kako bismo mogli izvesti odgovarajuće zaključke. Tako nailazimo na likove pobožnih starica kojima je smisao života pomoći kumčetu ili unuci (Magda i Brankina baka). One su izrazito poštene, mudre, tihe, ali uzvraćaju na uvrede, ako je u pitanju čast njihovih štićenica. Najveća pozornost u djelima i radu posvećena je likovima mladih djevojaka. Razlog tomu je što su upravo mlade djevojke bile ciljana skupina na koju se htjelo najviše utjecati, potaknuti na određena ponašanja ili kritizirati nepoželjna ponašanja koja se javljaju kod nekih djevojaka. Primjer poželjnih osobina i ponašanja mladih djevojaka su Dora Krupić i Branka Kunić. Lovrina sestra i zaručnica Anđelija fragmentni su likovi u djelu te ih ne možemo tumačiti kao potvrdu naše teze iako imaju naznake određenih poželjnih osobina. Hermina je realno ocrtana tj., nije

idealiziran primjer iako se kroz njen realno ocrtan lik prikazuju mnogi popularni stavovi u vrijeme 19. stoljeća u krugovima više srednje klase kojoj i ona pripada, a istaknuti su na prijašnjim stranicama.

Međutim, Dora je lik iz romana koji pripada povijesnom tematskom krugu, a Branka je lik iz istoimenog djela koje pripada Šenoinu realističkom ili socijalnom krugu pa su prema tome, iako obje idealizirane, drukčije izgrađene kao likovi idealnih mladih žena 19. stoljeća. Dora je svojom karakterizacijom smještena potpuno u okrilje doma te je više prikaz pasivnog ideala, dok je Branka aktivan lik koji ima svoj glas i jasno ga izražava jer nam je, tipično za realistički roman, prikazana njezina psihologija, ali i mijenjanje stavova ovisno o situaciji u kojoj se nalazi. Objema im je zajedničko da su fizički okarakterizirane kao vrlo lijepe i zdrave. Obje posjeduju mnoga znanja poželjna za ono vrijeme poput pjevanja i vezenja, obje su brižne prema starijim članovima svoje obitelji, obje pokušavaju oženiti stariji i zli muškarci, vrlo su uredne i radišne djevojke. Dora se često razbolijeva zbog zaljubljenosti, a takav ishod nije izbjegla ni zaljubljena Branka. Između ostalog, obje su u djetinjstvu izgubile majku, ali su svejedno vrlo poštene, radišne i pobožne. Anđelija i Lovrina sestra, kao što je rečeno, premalo su u djelu zastupljene za dublju analizu, ali mjesta na kojima se spominju prikazuju ih kao dobre i poštene mlade žene. Likovi načelnikovice i gospođe mesarice, prikazuju udane žene, koje su također uzorne supruge i domaćice. One se razlikuju prema društvenom staležu iz kojeg potječu, gospođa načelnikovica je barunica rodom i pripada visokom staležu, a mesarica je seosko dijete. U skladu sa staležom kojem pripadaju od njih se očekuju drukčije sposobnosti, iako su obje prikazane kao iznimno dobre i poštene žene. One su u ulozi pomagačica glavnoj junakinji Branki. Budući da su likovi realističkog romana, realno su ocrtane pa se uviđaju razlike u poznavanju bontona i razlike u jezičnom izražavanju. Uz lik načelnikovice veže se lajt motiv barunice. Na kraju, prikaz Marte Gregorijanec kao dobre i pobožne majke i odane supruge bez obzira na djela svoga supruga daje nam naznake idealne žene, ali kod njenog lika veći je naglasak na fizičkom i mentalnom stradanju žene iz visokog staleža, a na kraju i smrti. Kasnije će se pojaviti niz takvih ženskih likova, a najpoznatiji i najupečatljivija *femme fragile* je Lucija Stipančić.

Nasuprot prikazu idealnih žena bez mane, prikazane su zle i manipulativne (Klara), koristoljubive (Minka), bahate mrziteljice svoga porijekla i jezika (Belizarova majka), djetinjaste zavodnice (Malvina) i neuredne, priproste žene (gospođa Šilić). Prema moralno-didaktičnom principu one bi bile prikaz onoga što žena ne bi trebala biti, ponašanja koje bi se trebalo izbjegavati i osobina koje su nepoželjne. Klara je lik povijesnog romana i prikaz je

fatalne žene, ali demonizacija njena lika prisutna je jer eksplicitno ustaje protiv patrijarhalnog društvenog poretka i djeluje protiv njega, dok su ostale antijunakinje iz realističkog tematskog kruga. Malvina i Klara su donekle slične jer su primjeri nezadovoljnih i glasnih žena, prikazane su kao vrlo lijepe, koje svojom ljepotom mame muškarce, zajedljive i koristoljubive te željne zabave. Osim svojom ljepotom, pažnju plijene inteligencijom, znatiželjnim umom i zanimljivim razgovorima.

Belizarova majka prikazana je kao zla mrziteljica svoga naroda i jezika, zla gospodarica koja koristi hrvatski novac u stranim zemljama, loša supruga jer je ona ta koja naređuje suprugu, a ne obrnuto, ali i zbog toga što nije bila uz njega kad je bio bolestan. Odnosno, nije pokazala empatiju prema njemu čak ni u njegovim najtežim trenucima. Antijunakinje nisu prikazane kao pobožne što je bilo najvažnije obilježje jedne žene, nakon ostvarenja majčinstva. One su prikazane kao loše majke. Klara svoju Anku koristi da bi se svidjela Pavlu. Odnosno, želi se prikazati kao brižna majka, a Belizarova majka, cijeli život izbjegava Belizara i podešava mu život tako da je što dalje od Hrvatske i hrvatskog jezika. Gospođa Šilić vrlo je negativan i jasan primjer onoga što jedna žena ne bi trebala činiti. Ona je izrazito zla i osvetoljubiva, neuredna, neuka, ne poznaje ni osnove kulturnog ponašanja. Izravan je prikaz „antiideala“ jer ne zna i ne izvršava ni jednu ulogu i korisnu i dobru funkciju u društvu.

Na kraju, lik udovice ne podliježe ovoj analizi jer je ona programatski lik koji zapravo ističe Šenoine stavove o hrvatskoj književnosti te nije prikazana kao negativan lik. Ona je sugovornica o kojoj osim njezinih stavova o književnosti ne saznajemo gotovo ništa, osim da je načitana i inteligentna osoba koja jasno izražava svoje stavove.

Prema djelu *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)* Dinka Župana izdvojili smo niz osobina kod žena te na temelju tih osobina analizirali koje su od njih poželjne, a koje nepoželjne u društvu 19. stoljeća. Na temelju svega napisanog, zaključujemo da Šenoa kao najveći književnik razdoblja u kojem je živio i stvarao zaista jest stvorio svoje glavne junakinje kao „slike i prilike“. Poznavajući njegov rad i težnju da u Hrvatskoj opstane hrvatski jezik i književnost, ali i njegove želje da književnost mladim naraštajima ponudi nešto čitljivo i novo, nije neobično što se povodio za onodobnim društvenim normama te, oslikavao uvjerljivije likove djevojaka iz zagrebačke svakodnevice. U Branki ili Dori mogla je pronaći svoj uzor bilo koja djevojka jer su ocrtane kao idealne kćeri, djevojke, majke i supruge. Drugim riječima, August Šenoa svoje je uzorne junakinje profilirao kao dobre majke, poslušne supruge i sramežljive i tihe žene neovisno radi li se o

povijesnom romanu ili realističkim djelima. Antijunakinje se osuđuju ili kroz riječi drugih likova ili kroz komentare sveznajućeg pripovjedača koji tako izražava dominantne društvene vrijednosti.

I za kraj, pišući ovaj rad uviđamo da su žene, iako nisu imale mnogo prava, bez obzira na sve predrasude i uvjete koji su se pred njih postavljali, uspjele intrigirati društvo te biti zanimljiva književna tema. Jednako kao i muškarci, bile su potrebne društvu kako bi napredovalo kao cjelina, baš kao što su obrazovanje i sloboda od strogih društvenih normi bili potrebni i jednima i drugima.

8. Literatura

1. Barac, Antun. (1926). *August Šenoa u očima kritike*. U: *Pjesnik optimizma*. prir. Dubravko Jelčić. Zagreb: Globus.
2. Buzov, Dragan. (1996). *Progonjena nevinost“ i femme fragile*. časopis: Republika, LII godište, broj 5–6.
3. Chevalier, Jean i Gheerbrant Alain. (1994). *rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Četvrto prošireno izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske i Mladost.
4. Červenjak, Jelena i Živaković-Kerže, Zlata. (2014). *Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20*. Scrinia Slavonica vol. 14, br. 1. Slavonski Brod. str. 129–141.
5. Erceg, Sonja i Tataj, Dora. (2020). *Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća*. *Essehist*, 10 (10), 81–89. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/235677>
6. Frangeš, Ivo. i Živančević, Milorad. (1975). *Povijest hrvatske književnosti*. knjiga 4. Zagreb: Mladost.
7. Freye, Northrop. (2000). *Anatomija kritike. Četiri eseja*. Zagreb: Golden marketing.
8. Gall, Josip. (1881). *Uzor-djevojka*. Zagreb.
9. Ibler, Janko. (1978). *August Šenoa u očima kritike*. U: *PRVI HRVATSKI I ZAGREBAČKI ROMAN*. Zagreb: Globus.
10. Ibler, Janko. (1961). *Prvi Hrvatski roman*. U: *Hrvatska književna kritika*. Svezak II. Zagreb: Matica hrvatska.
11. Iveljić, Iskra. (2007). *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam international.
12. Jelčić, Dubravko. (1984). *Šenoa*. Zagreb: Globus.
13. Jelčić, Dubravko. (1997). *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić.
14. *Kolonijalizam i građanske revolucije*. (2008). Povijest 12. ur. Enrico Cravetto. Piottello. Zagreb: Europapress.
15. Lasić, Stanko. (1965). *Roman Šenoino doba (1863 – 1881)*. Zagreb: Rad JAZU, br. 341: 163–230.
16. Lorković, Blaž. (1883). *Žena u kući i u društvu*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
17. Malić, Valentina. (2019). *Tema ženskog prijateljstva u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*. Završni rad. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli: Pula.
18. Miličević, Nikola. (2000). *Prijan Lovro*. U: *Predgovor*. Zagreb: naklada Fran.

19. Milčetić, Ivan. (1881). *August Šenoa u očima kritike*. U: *PROBUDIO LJUBAV ZA HRVATSKU KNJIGU*. prir. Dubravko Jelčić. Zagreb: Globus.
20. Nemeć, Krešimir. (1994). *Povijest Hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
21. Nemeć, Krešimir. (1995). *Tragom tradicije, Femme fatale u hrvatskom romanu 19. stoljeća – Geneza i funkcija motiva*. Zagreb: Matica hrvatska.
22. Nemeć, Krešimir. (2002). *Slika žene u Hrvatskoj književnosti 19. stoljeća*. U: Zbornik radova 2002. Zagrebačka slavistička škola. Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb: Ffpress.
23. Nemeć, Krešimir. (2006). *Putovi pored znakova: Portreti, poetike, identiteti*. Zagreb: Ljevak.
24. Nemeć, Krešimir. (2020). *Leksikon likova iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Ljevak.
25. Predojević, Željko. (2011). *Ove i one osječke kavane za ove i one Osječane u drugoj polovici 19. stoljeća*. Filozofski fakultet u Pečuhu. Katedra za Kroatistiku – Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj: Pečuh.
26. Prosperov, Novak Slobodan. (2003). *Povijest hrvatske književnosti. Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
27. Prosperov, Novak Slobodan. (2004). *Povijest hrvatske književnosti, Između Pešte, Beča i Beograda, Svezak II*. Split: Marijan tisak.
28. Protrka, Marina. (2009). Kanon pučki i dubrovački; Status književnog djela. U: *Stvaranje književne nacije. Oblikovanje kanona u hrvatskoj književnoj periodici 19. stoljeća*. Str. 136–160. Zagreb: Biblioteka Periodica Croatica.
29. Realizam. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2022. Pristupljeno 5. 1. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52108>
30. Slišković, Tamara. (2000). *Žene, muškarci i spol – nova pitanja i izazovi za feminizam. Kruh i ruže*:13.
31. Solar, Milivoj. (2011). *Književni leksikon: Pesci. Djela. Pojmovi*. Drugo prošireno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
32. Solar, Milivoj. (2012). *Teorija književnosti. Rječnik književnoga nazivlja*. Beograd: Službeni glasnik.
33. Stojanović, Mijat. (1860). *Pedagoški odlomci*. Napredak 11.
34. Šego, Jasna. (2012). *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima tekstovima 19. stoljeća*. kroatologija. Zagreb: Katehetski institut Katoličkoga bogoslovnoga fakulteta.

35. Šenoa, August. (1865). *Naša književnost*. časopis: Glasonoša. Zagreb.
36. Šenoa, August. (2000). *Prijan Lovro*. Zagreb: Fran.
37. Šenoa, August. (2000). *Zlatarovo zlato i Povjestice*. prir. Krešimir Nemeč. Zagreb: SysPrint.
38. Šenoa, August. (2001). *Branka*. Zagreb: Zagrebačka stvarnost.
39. Šenoa, August. (2002). *Zlatarovo zlato* ur. Josip Laca. Zagreb: Mosta.
40. Šepić, Tatjana. (2017). *Romantizam u ženskom rodu*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb: Biblioteka književna smotra.
41. Šicel, Miroslav. (2004). *Povijest hrvatske književnosti: Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750-1881)*. Zagreb: Ljevak.
42. Šicel, Miroslav. (1971). *Pregled novije hrvatske književnosti*. U: *Pisci i djela*. drugo prošireno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
43. Trstenjak, Davorin. (1879). *Djevojački uzgoj*. Napredak 34–37.
44. Walter Scott. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2022. Pristupljeno 23. 3. 2022. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55086>
45. Weininger, Otto. (2008). *Spol i karakter*. Zagreb: Euroknjiga.
46. Zovko, Goran. (2016). *Klara Grubarova iz Šenoina romana Zlatarovo zlato (1871.)*. Hum, 11 (16), 67-86. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/185998>
47. Župan, Dinko. (2009). *DOBRE KUĆANICE Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća*. Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje: Slavonski Brod.
48. Župan, Dinko. (2013). *Mentalni korzet: Spolna politika obrazovanja žena u Banskoj Hrvatskoj (1868-1918)*. Učiteljski fakultet u Osijeku. Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

9. Prilozi

Tablica 1. „Glavne značajke žene kao „dobre“ djevojke, kućanice, supruge i majke“ Župan ističe da je tablicu izradio na temelju brojne literature, ali većinom se vodio: Davorinom Trstenjakom, *Dobra kućanica*; Josip Gall, *Uzor-djevojka ili kako da djevojka omili Bogu i ljudem* i Gjuro Šimončić, *Tjeloslovlje*.

DOBRA DJEVOJKA	DOBRA KUĆANICA	DOBRA SUPRUGA	DOBRA MAJKA
STIDLJIVA	RADNA	TIHA	SKROMNA
POBOŽNA	UREDNA	UMILJATA	POBOŽNA
ŠUTLJIVA	MARLJIVA	POKORNA	BLAGA
ČEDNA	STRPLJIVA	LJUBEŽLJIVA	MIRNA
KROTKA	ŠTEDLJIVA	PROSTODUŠNA	BRIŽNA

Sažetak

Rad *Ženski likovi Augusta Šenoa kao predodžba idealne žene 19. stoljeća* bavi se analizom Šenoinih književnih junakinja iz romana: *Zlatarovo zlato*, *Branka* i *Prijan Lovro*. Proučava se moralno-didaktična svrha navedenih romana, odnos koji je Šenoa pokušao uspostaviti s čitateljskom publikom kao i društvene norme i položaj žena u 19. stoljeću u Hrvatskoj i svijetu. U obzir se uzimaju njegove programatske ideje, ali i društveno-politička i književna klima u vrijeme preporodnih ideja te za vrijeme druge polovice 19. stoljeća. Zaključujemo da se Šenoa u ocrtavanju svojih junakinja vodio idealiziranom slikom žene kao dobre majke, supruge i kućanice. Antijunakinje su prikazane u suprotnostima s društvenim normama 19. stoljeća. Idealne žene često je prikazivao kao idealne Hrvatice, a antijunakinje su često bile strankinje, takva književnost trebala je biti zanimljiva i poučna mladim hrvatskim naraštajima.

Ključne riječi: August Šenoa, položaj žena u 19. stoljeću, *Branka*, *Zlatarovo zlato*, *Prijan Lovro* i društvene norme 19. stoljeća.

Summary

The paper *Ženski likovi Augusta Šenoa kao predodžba idealne žene 19. stoljeća* deals with the analysis of Šenoa's literary heroines from the novels: *Zlatarovo zlato*, *Branka* and *Prijan Lovro*. It examines the moral-didactic purpose of these novels, the relationship that Šenoa tried to establish with the readership as well as social norms and the position of women in the 19th century in Croatia and in the world. His programmatic ideas are taken into account, as well as the socio-political and literary climate during the *Renaissance* and during the second half of the 19th century. We conclude that Šenoa in outlining his heroines was guided by the idealized image of a woman as a good mother, wife and housewife. Antiheroes are portrayed in opposition to 19th century social norms. He often portrayed ideal women as ideal Croats, and anti-heroines were often foreigners, such literature was supposed to be interesting and instructive to young Croatian generations.

Key words: August Šenoa, the position of women in the 19th century, *Branka*, *Zlatarovo zlato*, *Prijan Lovro* and social norms of the 19th century